

Εξάσκηση στο Χριστιανισμό

Μια προσπάθεια για εξάπλωση του
Χριστιανισμού στη Χριστιανοσύνη

Του Ιωάννη της αντί-Κλίμακος.

Εκδότης: Søren Kierkegaard.

Κοπεγχάγη 1850

Περίεχόμενα

Μέρος Ι.

«Δεῦτε πρὸς με πάντες οἱ κοπιῶντες καὶ πεφορτισμένοι, καὶ γὰρ ἀναπαύσω ὑμᾶς»

Πρὸς ἀφύπνιση καὶ ἐσωτερίκευση	4
Πρόσκληση τοῦ Εκδότῃ	5
Κάλεσμα	6
Ἡ Πρόσκληση	8
Ἀναστολή	23
I. α. Ποίος εἶχε πει ἐκεῖνα τὰ λόγια τῆς πρόσκλησης;	24
β. Μπορεῖ κανεὶς νὰ ἀποκομίσει ἀπὸ τὴν «Ἱστορία» κάποιες γνώσεις γιὰ τὸν Χριστό;	26
γ. Μπορεῖ κανεὶς νὰ ἀποδείξει ἀπὸ τὴν ἱστορία ὅτι ὁ Χριστός ἦταν Θεός;	28
δ. Εἶναι τὰ ἀποτελέσματα τῆς ζωῆς τοῦ Χριστοῦ σπουδαιότερα ἀπὸ τὴν ζωὴ Του;	34
ε. Μία σύγκριση μεταξὺ τοῦ Χριστοῦ καὶ ἐνὸς ἀνθρώπου τὸν ὁποῖο μεταχειρίζονται οἱ σύγχρονοί του, ὅσο ζεῖ, ὅπως τὸν Χριστό	35
στ'. Ἡ κακοτυχία τῆς Χριστιανοσύνης	38
II. Ὁ Προσκαλὼν	41
Α. Τὸ πρῶτο μέρος τῆς ζωῆς Του	45
Β. Τὸ δεύτερο μέρος τῆς ζωῆς Του	62
III. Ὁ προσκαλὼν καὶ ὁ Προσκεκλημένος	67
IV. Ὁ Χριστιανισμὸς ὡς τὸ Ἀπόλυτο	73
Τὸ δίδαγμα	79

* * *

Μέρος II.

«Μακάριός ἐστιν ὁς ἐὰν μὴ σκανδαλισθῇ ἐν ἐμοί»

Μία βιβλική παρουσίαση και ένας Χριστιανικός καθορισμός της έννοιας.

Διάθεση.....	84
Το περιεχόμενο αυτής της παρουσίασης σε μια περίληψη	89

Η ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ

A. Το ενδεχόμενο του σκανδαλισμού, που δε σχετίζεται με τον Χριστό ως Χριστό (τον Θεάνθρωπο), αλλά μ' Αυτόν ως απλά ένα και μόνο άνθρωπο, ο οποίος συγκρούεται με το κατεστημένο	93
B. Το ενδεχόμενο του ουσιαστικού σκανδαλισμού σε σχέση προς τη μεγαλοπρέπεια, ότι ένας και μόνος άνθρωπος μιλάει και δρα ως να ήταν Θεός, για τον εαυτό του λέει ότι είναι Θεός, σε σχέση λοιπόν με τον ορισμό Θεός στη σύνθετη λέξη Θε-άνθρωπος	104
Παράρτημα	113
Γ. Το ενδεχόμενο του ουσιαστικού σκανδαλισμού ως προς την κατεύθυνση της ταπεινότητας: ότι εκείνος που λέει πως είναι Θεός εμφανίζεται σαν ένας ελάχιστος, φτωχός, πάσχων και στο τέλος αδύναμος άνθρωπος	115
Παράρτημα 1	118
Παράρτημα 2	119
Συμπέρασμα στο B. και Γ.	137
Ο τρόπος με τον οποίο αντιλαμβάνεται-συλλαμβάνει η σκέψη το	
"σκανδαλισμό" αποτελεί τον ουσιαστικό σκανδαλισμό.....	139
1. Ο Θε-άνθρωπος είναι ένα «Σημείο»	141
2. Η μορφή του δούλου (το inkognito)	146
3. Το αδύνατο της άμεσης μετάδοσης	153
4. Το αδύνατο της άμεσης μετάδοσης για τον Χριστό, ως μυστικό των παθών Του	157
5. Το ενδεχόμενο του σκανδαλισμού έγκειται στην άρνηση της άμεσης μετάδοσης.....	160
6. Η άρνηση της άμεσης μετάδοσης σημαίνει να προκαλέσεις την "Πίστη".....	161
7. Το αντικείμενο της Πίστης είναι ο Θε-άνθρωπος, επειδή ακριβώς ο Θε-άνθρωπος είναι το ενδεχόμενο του σκανδαλισμού	164

* * *

Μέρος III.

Από το μεγαλείο Του θέλει να ελκύσει όλους προς Αυτόν.

«Κάγὼ ἐὰν ὑψωθῶ ἐκ τῆς γῆς, πάντας ἐκλύσω πρὸς ἐμαυτόν» (Ἰωάν. 12,32)

Χριστιανικές επεξηγηματικές συζητήσεις	168
I.	169
II.	177
III.	189
IV.	206
V.	231
VI.	273
VII.	306

Επίλογος του μεταφραστή

Η σπουδαιότητα του βιβλίου αυτού βρίσκεται στο εξής: οι περισσότεροι, από εκείνους που ήρθαν σε επαφή με τον Κίερκεγκωρ, τον θεωρούν φιλόσοφο. Λιγότεροι αναγνωρίζουν ότι ο Κίερκεγκωρ "ανέπτυξε" τη "φιλοσοφία" ως εργαλείο στην υπηρεσία της Θεολογίας· εργαλείο όχι για να "αποδείξει!" κάτι υπέρ του Χριστιανισμού, αλλά για να αποδείξει ότι η λογική της διαφώτισης, ο Διαφωτισμός, κατήργησε το Χριστιανισμό. Ελάχιστοι, όμως, είναι εκείνοι οι οποίοι γνωρίζουν τον Κίερκεγκωρ ως ερμηνευτή της Αγίας Γραφής.

Καθώς είναι γνωστό, από την προσέγγιση την οποία κάνει ένας ερμηνευτής στην Αγία Γραφή γίνεται φανερή και η θεολογία του.¹ Έτσι, θα έχουμε την ευκαιρία, στο έργο του αυτό, το τελευταίο, που είναι ερμηνευτικό, να δούμε τον Κίερκεγκωρ να μας γνωστοποιεί τις αποκρυσταλλωμένες² απόψεις του για τον Χριστό.

Ένας ακόμα λόγος που κάνει απαραίτητη την μελέτη του έργου του είναι το ότι ο Κίερκεγκωρ είναι ο πρώτος βορειοευρωπαίος που καταδεικνύει το αδιέξοδο του Διαφωτισμού στη σχέση του με το Χριστιανισμό. Ο Διαφωτισμός τον κατήργησε καταντώντας τον έναν γεωγραφικό όρο: τη Χριστιανοσύνη. Έτσι, και εμείς οι Ορθόδοξοι, στο βαθμό που επιτρέψαμε να επηρεασθούμε από τον "Ευσεβισμό" της Δύσης, συμβάλαμε στην αλλοίωση του Χριστιανισμού και γίναμε κατ' όνομα Χριστιανοί, και δίκαια μας ρωτούν κατά πόσο η καταγραφή του θρησκευμάτος μας στην ταυτότητα ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα.

¹ Πρβλ. Σ. Αγουρίδη, *Ερμηνευτική των Ιερών Κειμένων*, ΟΕΔΒ, Αθήνα 1984, σελ. 5.- Τονιστέον ότι, όπως θα γίνει φανερό και στη συνέχεια της Εισαγωγής, ο Κίερκεγκωρ δε θέλησε να δημιουργήσει δική του Ερμηνευτική μέθοδο. Ακολούθησε μία διαλεκτική τακτική.

² Ο Κ. στα έργα του με το ψευδώνυμο Climacus (Philosophische Brocken =Φιλοσοφικά Ψυχία-Κομμάτια, Abschließende unwissenschaftliche Nachschrift =Τελικό μη επιστημονικό υστερόγραφο) εκφράζει απόψεις διαφορετικές από αυτές του Anti-Climacus. Ο Anti-Climacus (Die Krankheit zum Tode= Η θανατηφόρος ασθένεια, Einübung im Christentum= Εξάσκηση στο Χριστιανισμό) είναι ο Χριστιανός, που ασκείται ήδη, ώστε να γίνει σωστός Χριστιανός.

Σχετικά με την ιστορία του βιβλίου: όπως ήδη είναι γνωστό στο ελληνικό αναγνωστικό κοινό, ο Μιχαήλ Κίερκεγκωρ, ο πατέρας του Ζοέρεν Κίερκεγκωρ³, στην παιδική του ηλικία είχε μια πολύ έντονη στιγμή στις σχέσεις του με το Θεό, που τον συνόδεψε σ' όλη του τη ζωή. Σε μια καταιγίδα, στα βοσκοτόπια της Γιουτλάνδης, της ηπειρωτικής Δανίας, όπου απασχολούνταν ως βοσκός, ένιωσε τη μοναξιά του σ' αυτό το καιρικό φαινόμενο, που έμοιαζε με το τέλος του κόσμου, σαν να τον εγκατέλειψε ο Θεός και αναφέρθηκε αρνητικά σ' Αυτόν· τον καταράστηκε. Αργότερα η μοίρα του θέλησε να γίνει κληρονόμος ενός μεγαλέμπορου θείου του στην Κοπεγχάγη. Το γεγονός αυτό το ερμήνευσε σαν σχέδιο του Θεού, κατά τον τύπο του Ιώβ, προκειμένου να τιμωρηθεί αργότερα για την παιδική του συμπεριφορά. Όταν άρχισε να χάνει ένα-ένα τα παιδιά του, θεώρησε ότι το θεϊκό σχέδιο έμπαινε σε εφαρμογή. Ανάλογη ήταν γενικά και η ζωή του. Πάντα μελαγχολικός και ιδιαίτερα αυστηρός απέναντι στα παιδιά του. Σημασία για το βιβλίο μας έχει το γεγονός ότι ο Μιχαήλ είχε ως πνευματικό, ως εξομολόγο του τον Ι. Μίνστερ, ο οποίος αργότερα έγινε Επίσκοπος στην Κοπεγχάγη.⁴ Ο Ζοέρεν Κίερκεγκωρ κρατούσε στα συρτάρια του επί τέσσερα χρόνια τα χειρόγραφα του βιβλίου αυτού, το οποίο πραγματευόμαστε, και το λόγο τον μαθαίνουμε από τον ίδιο. Τον είπε στον Επίσκοπο Μίνστερ, όταν τον συνάντησε: "Περίμενα να πεθάνει ένας από τους δύο μας, πριν δοθούν τα χειρόγραφα αυτά για έκδοση". Σε τι οφειλόταν ο δισταγμός του να εκδώσει το βιβλίο του αυτό; Εμφανής είναι ο σεβασμός του στον εξομολόγο του πατέρα του.

³ Ετυμολογικά, Kirke-gaard σημαίνει ο κήπος -τα χωράφια της Εκκλησίας. Κατ' επέκταση, το επίθετο Kirkegaard πήραν όλοι εκείνοι οι χωρικοί, οι οποίοι "ανήκον" -κατοικούσαν και εργάζονταν και ζούσαν στα χωράφια του Πάστορα της Εκκλησίας, της Ενορίας. Το επίθετο του Søren Aaby -του συγγραφέα μας- έχει την ιδιαιτερότητα ότι, κατ' εξαίρεση, έχει ένα πρόσθετο "e" σ' αυτό (Ki-e-rke gaard), που δεν αιτιολογείται ούτε ιστορικά ούτε γραμματικά. Kirkegaard, σήμερα, σημαίνει "Νεκροταφείο", πράγμα το οποίο έγινε αρκετές φορές αιτία για πολλών ειδών παρεξηγήσεις. Ως προς την ελληνική προφορά του ονόματος, η Σοφία Σκοπετέα, η οποία ζει και εργάζεται στην Κοπεγχάγη και έχει ασχοληθεί και μεταφραστικά με έργα του K., το γράφει "Σαϊρεν Κίερκεγκωρ". Το "S", όμως, κατ' επίδραση ίσως απ' τα Γερμανικά, πριν από φωνήεν ακούγεται σαν το ελληνικό "Z". Επομένως, η ελληνική προφορά του είναι "Ζαϊρεν". Στο επίθετο ακούγεται ελαφρά και το πρόσθετο "e". Στο τέλος του επιθέτου το "r", όπως σ' όλες τις λέξεις, που λήγουν σε "r", ακούγεται σαν το γαλλικό "r", δηλ. "γ", δηλ. Ζαϊρεν Κίερκεγκωγ. Τέλος, για να ολοκληρώσουμε το θέμα του ονόματός του, στην καθομιλούμενη δανέζικη, η έκφραση αγανάκτησης "For Søren" σημαίνει κάτι σαν το δικό μας "αϊ στην οργή". Γενικά, το "Søren", σαν όνομα, είναι πολύ διαδεδομένο, πολύ κοινό.

⁴ Ο Jakob Peter Mynster έγινε το 1828 πρωθυερέας και ιεροκήρυκας των Βασιλικών Ανακτόρων, κατόπιν δε, το 1834, επίσκοπος του νησιού Seeland, στο οποίο βρίσκεται και η Κοπεγχάγη. Πέθανε στις 30 Ιανουαρίου 1854. Τον διαδέχθηκε στο αξίωμα ο Martensen.

Σαφώς, επίσης, έτρεφε σεβασμό στο πρόσωπό του, επειδή δεν ήταν τυχαίος Επίσκοπος. Πρόκειται, όμως, και περί θεολογικής διαφοροποίησής του από τα προτεσταντικά παραδεδομένα; Ποια ήταν, όμως, αυτά;

Σχετικά με το θέμα του βιβλίου

Τι είναι η "Εξάσκηση στο Χριστιανισμό"; Είναι μια δυνατότητα εφαρμογής του Χριστιανισμού. Πρόκειται για μια βασική συμπεριφορά, μια "αναμονή" ("...προσδοκώ ανάστασιν νεκρών") -αν επιτρεπόταν να ερμηνεύσουμε κατ' αυτόν τον τρόπο το νόημα της πολυχρησιμοποιημένης λέξης "ύπαρξη"- του Χριστιανού, δηλ. μια απαίτηση του Χριστιανισμού σχετικά με τη δυνατότητα εφαρμογής του στη ζωή με κατηγορηματικό τρόπο και όχι μια, λίγο ή περισσότερο, πλήρη γνώση του Χριστιανισμού. Το τελευταίο μπορούν να το κατακτήσουν και οι ειδωλολάτρες. Δε θέλει ο Κ. να συντάξει ένα νέο βιβλίο διδασκαλίας και πολύ περισσότερο μια Κατηχητική. Με άλλα λόγια, δε θέλησε τόσο να γράψει για το τι είναι Χριστιανισμός, όσο για το πώς βιώνεται και εφαρμόζεται.

Πρόκειται για ένα φωτισμό της χριστιανικής ψυχής και όχι για ένα πρόβλημα ή θέμα, το οποίο θα μπορούσε κανείς να το εμπεδώσει καθαρά διανοητικά.

Ο Χριστιανισμός είναι γι' αυτόν ένα ιστορικό ζήτημα που απαιτεί και από το Χριστιανό μια προσωπική επίδοση στους αγώνες του. Επιπρόσθετα, κατά τον Κ., είναι αδιάφορο το τι είναι ο Χριστιανός και το πού διαμένει, όμως απαιτείται μια ολοκληρωτική και αποκλειστική στράτευσή του.

Θέλει να μεταμορφώσει τον άνθρωπο, αυτόν που θεωρείται Χριστιανός και συνυπολογίζεται με τους Χριστιανούς, θέλει να τον κάνει να ασκήσει, να αναπτύξει μια βασική συμπεριφορά, η οποία τον μεταβάλλει σε αληθινό Χριστιανό.

Τα βασικά μέρη του βιβλίου γράφτηκαν το έτος 1848, έτος ανάφλεξης των πολιτικών επαναστατικών κυμάτων-κινήματων εναντίον του κατεστημένου στην

Ευρώπη. Ταυτόχρονα είναι το έτος κατά το οποίο εξέδωσαν, ο Μαρξ και ο Έγκελς, το "κομμουνιστικό μανιφέστο" τους, το οποίο μεταφράστηκε και στα δανέζικα. Ο Κ. γνώριζε ορισμένες πηγές του μαρξισμού -προ πάντων τον Φόιερμπαχ και τον Έγκελο, αλλά είχε και τρομερή όσφρηση για όλα όσα συνέβαιναν γύρω του. Έτσι η "Εξάσκηση στο Χριστιανισμό" φαίνεται να είναι ένα "αντι-μανιφέστο", το οποίο εισάγει μια άλλη τάξη πραγμάτων, ευαγγελίζεται μια άλλη πραγματικότητα, απαιτεί μια άλλη απόφαση. Εξωτερικά, τα δύο μανιφέστα έχουν μια σειρά από κοινά σημεία: Μια αυστηρή ανάλυση της αστικοποιημένης Χριστιανοσύνης και μια ριζική κλήτευση για αγώνα, η καθεμιά φυσικά με διαφορετικό στόχο. Όμως, και προ πάντων, ο Κ. δεν έγραφε για όλους, για το πλήθος, για το σύνολο. Αντίθετα γράφοντας στόχευε στον **"ένα και μόνο"**⁵, τον "χωριστό", τον "μεμονωμένο", που, με ευγνωμοσύνη, ονόμαζε "αναγνώστη" του.

Όταν κοιτάει κανείς τα γραπτά του Κ. από ιστορικό πρίσμα, το πρίσμα της εποχής του, αυτά βρίσκονται, φυσικά, καθώς στην ευρωπαϊκή επικαιρότητα δέσποζαν η απόλυτη φιλοσοφία του Εγέλου και η φιλελεύθερη θεολογία, σε δεύτερο πλάνο. Απέναντι σ' αυτά και προκειμένου να θέσει σε ισχύ την απόλυτη και αυστηρή απαίτηση της χριστιανικής πίστης, η οποία τοποθετείται μαζί με το παράδοξο του Θεανθρώπου Ιησού Χριστού, αντέταξε την αποφασιστική πρόθεσή του να κάνει αντίπραξη στην εισβολή της μοντέρνας ειδωλολατρίας. "Δεν υπάρχει ούτε στον ουρανό ούτε στη γη ούτε στα τάρταρα ούτε στην παραπλάνηση της πλέον ευφάνταστης σκέψης η πιθανότητα μιας -μιλώντας ανθρώπινα- περισσότερο παράφρονης σύνθεσης."

Το ψευδώνυμό του είναι χαρακτηριστικό: έναντι του "Ιωάννη της Κλίμακος" των "Φιλοσοφικών Ψυχίων" και του "Τελικού, μη επιστημονικού υστερόγραφου" εμφανίζεται ο "Ιωάννης της αντί- Κλίμακος". Πρόκειται για τη

⁵ Στο εξής, τον "Enkelte" (δανέζ.), "Einzelne" (γερμαν.) = χωριστός, μεμονωμένος, θα τον αναφέρομε ως τον "ένα και μόνο". Με την έννοια ότι ο κάθε ένας άνθρωπος είναι μοναδικός και ανεπανάληπτος, αλλά και μοναδικός, τελικά, υπεύθυνος για την αυτοπραγμάτωσή του, όπως υπεύθυνος και στη μέλλουσα κρίση. Ο Ν.Α. Νησιώτης (*Υπαρξισμός και Χριστιανική Πίστις*, β' έκδοσις, Αθήναι 1969, σελ. 296, υποσημ. 3) μεταφράζει τον "Einzelne" "Ο Είς και μόνος".

θέση: απόφαση εναντίον της φιλοσοφίας, *εναντίον της λογικής του διαφωτισμού*, εναντίον της σκέψης που "ολοκληρώνει" το σύστημα Θεού και κόσμου· πρόκειται για την εξάσκηση της χριστιανικής ύπαρξης.

Η Χριστιανοσύνη στην πάροδο του χρόνου κατήργησε το Χριστιανισμό

Παρουσιάστηκε ένα ερώτημα στα "Φιλοσοφικά Ψιχία" για ένα ιστορικό γεγονός, τη γέννηση του Χριστού, γεγονός το οποίο ποτέ δε χάνεται, δεν εξαφανίζεται, δεν απορροφάται εξ ίσου και όμοια μέσα στο σύνολο των γεγονότων του παρελθόντος ή σ' όποιο χρονικό το οποίο ακολουθεί. Αυτό συμβαίνει, διότι σημαίνει την είσοδο του αιωνίου μέσα στο χρόνο, ότι δηλ. ο Θεός έγινε άνθρωπος. Αυτή η φιλοσοφικά άλυτη, αυτή η ασύλληπτη για τη λογική αντίφαση, γίνεται για την "Εξάσκηση στο Χριστιανισμό" ερώτημα αποφασιστικής σημασίας. Μαζί του εμφανίζονται ιστορικοφιλοσοφικά και ιστορικοθεολογικά ερωτήματα, που μόνον στην πίστη μπορούν να βρουν μια απάντηση. Ως εκ τούτου ο Ιωάννης της αντί-Κλίμακος δίνει την απάντησή του με το "Απόλυτα Παράδοξο": είναι επίπονο να ρωτάς για το πώς είναι δυνατό ο Θεός να έγινε ο Υιός του ανθρώπου. Συνέβη. Η χρονική στιγμή της γέννησης και της ζωής του βρίσκεται ιστορικά σε συγκεκριμένο ακριβώς σημείο και ο θάνατός Του, επί Ποντίου Πιλάτου, συμπεριλήφθηκε στο ντοκουμέντο της πίστεως για όλους τους αιώνες. Ως εκ τούτου κανείς δεν μπορεί να προσπεράσει αυτό το παράδοξο, εάν θέλει να γίνει Χριστιανός. Οι συλλογισμοί του Κ. συνδέονται με το χωρίο του Ματθ. 11,28 "Δεϋτε πρός με πάντες οί κοπιῶντες καὶ πεφορτισμένοι, κἀγὼ ἀναπαύσω ὑμᾶς". Ποια αξία έχει αυτή η πρόσκληση; Εξέπεσε προ πολλού; Είναι μια πρόταση της λογοτεχνίας ή ένα ευσεβές ρητό; Η απάντηση είναι δυνατόν να δοθεί, μόνον όταν έχει κανείς προηγουμένως ρωτήσει ποιος είναι αυτός που μας προσκαλεί. Η ερώτηση αυτή προκαλεί μιαν αλυσίδα νέων ερωτήσεων. Μπορεί κανείς να αποκομίσει από την ιστορία κάτι το γνωστικό, σχετικά με αυτόν που προσκαλεί; Μπορεί κανείς να αποδείξει από την ιστορία ότι αυτός που προσκαλεί ήταν Θεός; Είναι οι ιστορικές συνέπειες της

πραγματικότητας της ιστορικής ζωής Του σπουδαιότερες από τη ζωή Του; Είναι οι βασικές ερωτήσεις, οι οποίες τίθενται και στο πρώτο μέρος αυτού του βιβλίου.

Το αποτέλεσμα των συλλογισμών του είναι: **Η Χριστιανοσύνη στην πορεία της ιστορίας κατήργησε το Χριστιανισμό**. Επομένως, το καθήκον σήμερα είναι να οδηγηθεί ο Χριστιανισμός και πάλι στη Χριστιανοσύνη. **Διότι η Χριστιανοσύνη έγινε πλέον ένας γεωγραφικός όρος**.

Τοποθετούμεθα πέρα από το παράδοξο του χαρακτήρα της ενανθρώπισης του Θεού, με αποτέλεσμα η απόφαση της πίστης μας να έχει αντικατασταθεί με ένα ποσοτικό ορισμό: ο Χριστός, ως χρονική παρουσία στην ιστορική πορεία της παγκόσμιας ιστορίας, αντικαταστάθηκε από το ante στο post, από αιώνιο σε ιστορικό -χρονικό γεγονός. Σαν να μπορούσε το Απόλυτο να διαφυλαχθεί από την πτώση του μόνον μέσω της ανάμνησης! Τι μεγάλη απάτη! "Έναντι του Απολύτου υπάρχει μόνον ένας χρόνος: Το παρόν. Για όποιον δε ζει στο παρόν με το Απόλυτο, γι' αυτόν Αυτό δεν υπάρχει καν." "Το παρελθόν δεν είναι πραγματικότητα: "για εμένα", μόνον το ταυτόχρονο είναι πραγματικότητα για εμένα. Εκείνο με το οποίο είσαι ταυτόχρονος, είναι πραγματικότητα: για εσένα. Και κατ' αυτόν τον τρόπο ο άνθρωπος μπορεί μόνον με τη στιγμή που ζει να είναι ταυτόχρονος -αλλά τότε μόνον με έναν άλλον: με τη ζωή του Χριστού πάνω στη γη (Samtidhed med Christus⁶). Τούτο, διότι η ζωή του Χριστού πάνω στη γη, δηλ. η "Ιερά Ιστορία", βρίσκεται εντελώς μόνη, καθότι αυτή βρίσκεται εκτός της ιστορίας." Η αποφασιστική απαίτηση, επομένως, για το Χριστιανό είναι η βίωση του Χριστού στο παρόν. Η απώλεια αυτής της παροντικής βίωσης του Χριστού είναι το βασικό άλγος της Χριστιανοσύνης. Ως εκ τούτου εξάσκηση στο Χριστιανισμό σημαίνει εξάσκηση στην παροντική βίωση του Χριστού.

Ταυτόχρονος, ακόλουθος του Χριστού γίνεται κανείς όχι με την αποστασιοποίηση των αιώνων, αλλά μέσα στην αμεσότητα του παρόντος και της παρουσίας Του. Η ουσία του Χριστιανισμού δε συλλαμβάνεται με τους όρους της

⁶ Ταυτόχρονη βίωση του παρόντος με τον Χριστό. Το δαν. Samtidhed και το γερμ. Gleichzeitigkeit αποδίδονται πιο εύστοχα στα ελληνικά με περίφραση. Αλλιώς θα έπρεπε να αποδοθεί με το αδόκιμο «τ'ταυτοχρονισμός» με τον Χριστό.

γενικής πολιτισμικής και θεωρητικής ιστορίας, διότι η "Ιερά Ιστορία" λαμβάνει χώρα σε μια άλλη διάσταση, πέραν του χώρου και του χρόνου, και εν τούτοις εδώ και τώρα.

Το "Απόλυτο παράδοξο", η "Σχέση Προσώπων" και το "Inkognito" του Θεανθρώπου

Το επόμενο ζητούμενο είναι το κατά πόσον ο αναγνώστης είναι έτοιμος να περάσει ένα συγκεκριμένο όριο, μια ζώνη, μια γραμμή, όπου με βεβαιότητα θα βιώне ένα σεισμό. Πρόκειται για τη σύγκρουση της αιωνιότητας με το χρόνο. Το να αντέξει κανείς κάτι τέτοιο δεν είναι υπόθεση του καθενός. Παρόλα αυτά το βίωμα αυτό, η δοκιμή αυτή δε χαρίζεται. Και όλοι μας πρέπει, για να μπορέσουμε να περάσουμε με επιτυχία αυτή τη δοκιμή, να θελήσουμε να βοηθηθούμε από το Θεό. Η εξάσκηση στη βίωση του παρόντος με το Χριστό ακολουθεί σαν μια πράξη αυτο(καθ)ορισμού και αυτοδιαπαιδαγώγησης, την κατάσταση που οδηγεί στη λήψη της απόφασης αν θα σκανδαλισθεί κανείς ή θα πιστέψει στο απέναντι ευρισκόμενο, δηλ. με την "ένωση Θεού και του *ενός και μόνον* ανθρώπου". Αυτήν την τόσο απερίγραπτα αντιφάσκουσα ενότητα ονομάζει ο Κ. "το απόλυτο Παράδοξο".⁷

Η εξάσκηση είναι αποτέλεσμα, επομένως, όχι όπως γίνεται στα άλλα αναπτυξιακά στάδια πάνω σε προϊόντα μόρφωσης και αντικείμενα διδασκαλίας, αλλά καθαρά προσωπικών σχέσεων ενέργειας, σε μία σχέση προσωπικότητας, η οποία είναι προϊόν ανάπτυξης μιας ιστορικής κατάστασης και απαιτεί μια ελεύθερη προσωπική απόφαση. Να ζεις ταυτόχρονα το παρόν με το Χριστό σημαίνει να προσπεράσεις τον ουσιαστικό σκανδαλισμό, ο οποίος έγκειται στο ότι ένας άνθρωπος, ο Χριστός, μιλάει και ενεργεί ως Θεός, χαρακτηρίζεται ως Θεός και ταυτόχρονα είναι ταπεινής καταγωγής, φτωχός και πάσχων, είναι αδύναμος. Εξάσκηση σ' αυτή την ταυτόχρονη βίωση του παρόντος σημαίνει να

⁷ "Das ist des Denkens das größte Paradox: etwas entdecken zu wollen, was selbst nicht entdeckt werden will."

καταντήσεις να βρεθείς ο ίδιος στην αντίφαση, γιατί ο σκανδαλισμός σχετίζεται είτε με το Χριστό είτε με το ότι είσαι Χριστιανός.

Η ιδιαιτερότητα αυτής της κατάστασης, στην οποία πρέπει να ακολουθήσει η εξάσκηση στο Χριστιανισμό, χαρακτηρίζεται από την αδυναμία μιας άμεσης μετάδοσης. Προκειμένου να διασφαλίζει την ελευθερία της απόφασης του ανθρώπου, ο Υιός του Θεού δεν εκφράζει άμεσα και με ευκρίνεια την Θεότητα του, αλλά την κρύβει πίσω απ' το "Σημείο-Σημάδι της Αντίφασης". Ο Ιωάννης της αντί-Κλίμακος το ονομάζει το "Inkognito" του Θεανθρώπου, του οποίου η παιδαγωγική σοβαρότητα ευρίσκει την έκφρασή της στο ότι αυτή η απόκρυψη-υπόθαλψη είναι ταυτόχρονα το μυστικό του πάθους Του. Ο Υιός του ανθρώπου συνδέεται ο ίδιος κατά τέτοιον τρόπο, με αποτέλεσμα να αισθάνεται θεϊκά συνδεδεμένος. Τούτο δε, διότι μόνον έτσι διασφαλίζει την προσωπική ελευθερία του ανθρώπου. Αυτή η αναγνώριση της προσωπικής αξιοπρέπειας του ανθρώπου προϋποθέτει το "Inkognito" και μεταφράζει όλη την απ' αυτόν γινόμενη μετάδοση κατά έμμεσο τρόπο. Διότι, βέβαια, δεν πρόκειται για την αποδοχή μιας διδασκαλίας, την κατανόηση μιας φιλοσοφίας, αλλά για την πραγμάτωση μιας ύπαρξης.

Η μετάδοση της υπαρκτότητας απαιτεί έναν παραλήπτη της μετάδοσης, ο οποίος την μετάδοση αυτή τη διπλασιάζει με την έννοια ότι αυτός όχι μόνον τη δίδει από μόνος του, με το ότι αυτός όχι μόνον τη διδάσκει ή την ευαγγελίζεται, αλλά την αναπαριστά ο ίδιος και "σ' αυτό, που αυτός καταλαβαίνει, υπάρχει". Ο Κίερκεγκωρ επανειλημμένα διασαφηνίζει και καθορίζει επακριβώς αυτή την κατάσταση των πραγμάτων. Την Αλήθεια του Χριστιανισμού δεν μπορεί να αποδείξει κανείς άμεσα, και δε θα μπορούσε αυτή να αποδειχθεί μέσω της ιστορίας. "Μιλώντας ανθρώπινα", μας την χρωστάει ο ίδιος ο Χριστός αυτήν την απόδειξη. Δε θα πρέπει κανείς να το κατανοεί αυτό σε αντίθεση προς την Ομολογία Πίστεως της Καθολικής Συνόδου του Τριδέντου (ή Τρέντου, 1545-1563) ή άλλων εκδηλώσεων της Χριστιανοσύνης "περί του βαθμού αληθείας της χριστιανικής ιστορίας". Ο μεγάλος Δανός μιλάει για υπαρξιακή αλήθεια και

αξιοπιστία. Η χριστιανική ύπαρξη δεν είναι βέβαια το αποτέλεσμα ενός λογικού συμπεράσματος, αλλά η συνέπεια προσωπικής αποφασιστικότητας. Τούτο συν-εξαρτάται με το ερώτημα της Αλήθειας, πώς αυτή θα τεθεί, και με την οποία εμείς θα ασχοληθούμε έχοντας υπόψη το τρίτο μέρος του βιβλίου.

Η θέση του Κίερκεγκωρ για την αδυναμία της άμεσης μετάδοσης βρίσκεται στο φόντο μιας μακράς και βαθιάς μελέτης του γενικά για τη δυνατότητα της μετάδοσης. Κατά το έτος 1847 σχεδίασε μαθήματα για τη "Διαλεκτική της ηθικής και ηθικο-θρησκευτικής μετάδοσης", στα οποία καθαρά σκιαγραφείται αυτό που τώρα, στην "Εξάσκηση", έρχεται, συνεπώς, να εκτελεστεί. Μπορείς να μεταδώσεις γνώσεις όλων των ειδών, αλλά η μετάδοση του ηθικο-θρησκευτικού "δύνασθαι" απαιτεί περισσότερα. Εφόσον, σύμφωνα μ' αυτό, μια γνώση πρέπει να μεταδοθεί, προκειμένου να δώσουμε γενικά μια έννοια περί αυτής, περί τίνος πρόκειται, μπορεί αυτή να μεταδοθεί άμεσα. Όμως την ηθική και θρησκευτική πράξη στην ηθική και θρησκευτική κατάσταση δε μπορείς ποτέ να τη μεταδώσεις άμεσα, διότι αυτό έχει για προϋπόθεση το ελεύθερο, το προσωπικό Ναι, την υποκειμενικότητα. Ενισχυμένο τούτο ισχύει για την αποδοχή και πραγματοποίηση του Χριστιανισμού. Πρέπει να διδάξεις και να ευαγγελιστείς τον Χριστιανισμό, όμως αυτό είναι μόνον "ένα πρώτο", "το κατ' αρχάς". Η κύρια άσκηση συνίσταται στο να μεταδώσεις τη ζωή του Χριστιανισμού, και τούτο μπορείς να το κάνεις μόνον έμμεσα, διότι η πράξη της πίστης είναι μια προσωπική πράξη και μεταμορφώνει το πρόσωπο.

Ο Κίερκεγκωρ ασχολήθηκε λεπτομερώς με το είδος του έργου, στο οποίο παιδαγωγοί και ιερείς θα μπορούσαν να συνεισφέρουν. Με αρνητικό τρόπο το οδήγησε, στη συνέχεια, σε κριτική του συνηθισμένου χριστιανικού κηρύγματος. Από την εποχή του Ζ. Κίερκεγκωρ υπάρχει ένα μεθοδολογικό πρόβλημα του κηρύγματος, που ταυτόχρονα είναι ένα θεολογικό πρόβλημα: πόσο μακριά πηγαίνει η αυθεντία και η δοσμένη στον ιεροκήρυκα εξουσία, ποια μέσα μπορεί να χρησιμοποιήσει, ώστε να παράσχει έμφαση στο κήρυγμά του; Κατέστησε σαφές ότι όλα τα υποκειμενικά μέσα, που εμείς σήμερα, υπό την έννοια των

δυνάμεων υποβολής, θα μπορούσαμε να συγκεντρώσουμε-να ανακεφαλαιώσουμε, δεν είναι επιτρεπτά. Επισήμανε, επίσης, τον ενδοιασμό για τεχνικά μέσα, προ πάντων όμως απέρριψε, με την επίκληση της φαντασμαγορικής ιστορίας του Χριστιανισμού, το να συλλέγονται αποδεικτικά μέσα για την αξιοπιστία και το αξιοθαύμαστό τους. Κατ' αυτόν τον τρόπο δεν προσφέρει κανείς υπηρεσία στο Χριστιανισμό, αλλά με την πάροδο του χρόνου τον καταργεί.

Κατά συνέπεια, σε όλη τη φιλοπονία, όπως επίσης και τη ευαρέσκεια σε ορισμένες παραδόσεις μέσα στα πλαίσια της Εκκλησίας-Χριστιανισμού, ασκήθηκε εκ μέρους του, μια έντονη κριτική. Μετάδοση πίστεως δε σημαίνει μια "αντικειμενική" τοποθέτηση, εκβιασμό κριτικής και αναγνώρισης. Μετάδοση πίστεως δε σημαίνει να χαρίζεις ησυχία και συμφιλίωση με τα πεπραγμένα του ακροατή, αλλά να θέτεις τον υποκειμενισμό στη διαρκή απόφαση υπέρ ή κατά του Χριστού: σε πλαίσια ελευθερίας να φέρνεις έναν άνθρωπο στο να αντέξει την Αντίφαση, η οποία έγκειται, αφ' ενός στην ιστορική πραγματικότητα ότι ο Υιός του Θεού έλαβε τη φύση ενός και μόνου ανθρώπου, ώστε να γίνει το ίδιο με τον ταπεινότερο και, αφ' ετέρου ότι είναι δεδομένο: να τοποθετηθεί με τον ιστορικό Ιησού σήμερα, τώρα, στην κατάσταση της ταυτόχρονης βίωσης του παρόντος, δηλ. να ριχτεί στην εκλογή μεταξύ Σκανδαλισμού και Πίστεως. Αυτός θα ήταν ο δρόμος για να εξασκήσει το Χριστιανισμό.

Εκκλησία, Ecclesia-passionis.

Εδώ θα μπορούσε να ισχύσει μια κριτική, που επανειλημμένα έγινε στον Κίερκεγκωρ, ότι ο μεγάλος Δανός δεν είχε καμιά αποφασιστική Θέση-Εικόνα της φύσης της Εκκλησίας. Βεβαιότατα, ο Κίερκεγκωρ στον αγώνα του εναντίον της δανέζικης κρατικής Εκκλησίας, από την άποψη της εξωτερικής εικόνας, της εμφάνισής της, τελικά την "διαζεύχθηκε", και υπό την έννοια της "Εξάσκησης στο Χριστιανισμό" δεν την αντιλαμβάνεται ως τη συναρίθμηση σε ένα σύλλογο φορολογουμένων. Ως προς το τελευταίο, θα μπορούσε να του δώσει κανείς δίκιο, εάν σκεφθεί ότι κατά την εποχή του απουσίαζε σε μεγάλο βαθμό η θεμελιωδέστερη προϋπόθεση για την Εκκλησία ως καθιδρύματος του Ιησού.

Τούτο δε, διότι απουσίαζε από αυτήν, όχι μόνον η ίδια η Εκκλησία, αλλά προ πάντων η πίστη στον Ιησού Χριστό, ο οποίος την κουβαλάει. Όμως και η χρήση της γλώσσας που κάνει θα έπρεπε να μας καταστήσει προσεκτικούς, επειδή δεν επιτέθηκε ο ίδιος ποτέ κατά της Εκκλησίας ως τέτοιας, ως καθιδρύματος, αλλά εναντίον της "Χριστιανοσύνης" γενικά (Schein-Christianismus = του κατ' επίφασιν Χριστιανισμού, του φαινομενικού Χριστιανισμού). Διότι η Εκκλησία, σίγουρα, δεν είναι μόνον ένα αντικειμενικό δεδομένο, το οποίο θα βρισκόταν, αποκλειστικά, έναντι των Χριστιανών. Η Εκκλησία θέλει να είναι ζωντανή μέσα στην πίστη, προϋποθέτει τη χριστιανική ύπαρξη του καθενός ή τη συ-σχετίζει ουσιαστικά με τη δική της ύπαρξη, και τούτο ισχύει επίσης για την υψηλότερη έννοια του Corpus Christi mysticum. Το σώμα ζει και στα μέλη του, και επειδή εδώ σώμα και μέλος δεν είναι μόνον εργαλεία, αλλά θα πρέπει να θεωρηθούν ψυχές προσώπων, δεν περιορίζονται ούτε τα μέλη σε λειτουργικά καθήκοντα. Είναι προσωπική πραγματικότητα του σώματος. Επομένως, υπάρχει και μια υποκειμενική πλευρά της έννοιας "Εκκλησία": ο καθένας Χριστιανός πρέπει να συμ-βιώνει τη ζωή του σώματος, σε ελεύθερη πράξη, στο "Ναι" της Πίστες, και αυτό το γεγονός, αυτό το συμβάν απαιτεί μια καθαρότητα της υποκειμενικότητας. Ως εκ τούτου, για να είναι ένα μέλος της Εκκλησίας έγκυρο, πρέπει προηγουμένως να έχει καλυφθεί η προϋπόθεση της Πίστες. Χριστιανική ύπαρξη ως συμπαράταξη, ως συστράτευση στην Εκκλησία σημαίνει, επομένως, να ζει τη ζωή του Θεανθρώπου στην ταυτόχρονη βίωση του παρόντος, που δε βιώθηκε κάπου και κάποτε, αλλά ιστορικά σε ένα μονοσήμαντο σημείο τομής του χρόνου και της αιωνιότητας, δηλαδή κάποτε πριν, σήμερα και αύριο. Ως ανακεφαλαίωση των παραπάνω, Ιστορία της Σωτηρίας, ως ιστορία και της Εκκλησίας, σημαίνει το συμβάν της Σωτηρίας, από την Αιωνιότητα, μέσω των χρόνων, προς την Αιωνιότητα. Ο Χριστιανός στέκεται σ' αυτό το γεγονός ως άνθρωπος περαστικός στο χρόνο, που καταλήγει πάνω από την εξάσκηση της ακολουθίας του Χριστού, μέσω της ζωής Του, των παθών και του θανάτου στην Ανάσταση της αιώνιας ζωής. Εξάσκηση στο Χριστιανισμό, ταυτόχρονα επίσης,

ως απαραίτητος όρος ζωντανής συμμετοχής στα μέλη της στην Εκκλησία, σημαίνει, επομένως, τη θερμή και κατ' επανάληψη ανανεωμένη εσωτερίκευση αυτής της πράξης, στην κατάσταση της ταυτόχρονης βίωσης του παρόντος, να πιστεύεις στον ιστορικό Ιησού.

Παρόλα αυτά μένει, τουλάχιστον στην πολεμική που του ασκήθηκε για το βιβλίο του αυτό, της "Εξάσκησης", ανοικτό ένα θέμα, κατά πόσον δηλ. ο Κίερκεγκωρ θέλει να ισχυρισθεί ότι στο πέραςμα των αιώνων είχε χαθεί εντελώς η ταυτόχρονη βίωση του Ιησού στο παρόν. Τότε δε θα είχε βέβαια υπάρξει ούτε και η ιστορική πραγματικότητα της Εκκλησίας. Από πολλά έργα του εξάγεται, αλλά και ονομαστικά αναφέρεται στις σημειώσεις των επιστημονικών "ημερολογίων" του, ότι ήταν εναντίον μιας τέτοιας τοποθέτησης. Η έντονη κριτική του Κίερκεγκωρ κατευθυνόταν ενάντια στην κατάσταση της Χριστιανοσύνης της εποχής του, όχι όμως ενάντια στην ιστορία της Χριστιανοσύνης στην ολότητά της. Βέβαια, βλέπει την ιστορία του Χριστιανισμού κυρίως μόνον ως ιστορία χωριστών, μεμονωμένων⁸ Χριστιανών (ίσως ως το δικό μας "ιερό λείμμα";), οι οποίοι ομολόγησαν στην ακολουθία του Χριστού, στην κατάσταση της ταυτόχρονης βίωσης του παρόντος τους. Αλλά δε θα πρέπει να εξάγει από αυτό κανείς το συμπέρασμα ότι αυτή η κοινότητα θα έπρεπε να εννοηθεί ως σύνολο απομονωμένα στεκόμενων προσωπικοτήτων. Τούτο θα σήμαινε παράβλεψη του ποιοτικού ορισμού της ταυτόχρονης βίωσης του παρόντος, η οποία βέβαια προωθεί μια σχέση των Χριστιανών μεταξύ τους, ως προς τη σχέση τους με το Χριστό, όχι του ενός "δίπλα" στον άλλο, αλλά του ενός "με" τον άλλο ("η σχέση", που λέμε εμείς στην Οικουμενικότητα).

Τι είναι "Αλήθεια"

"Κανένας άνθρωπος, εκτός από τον Χριστό, δεν είναι η Αλήθεια" (σελ. 225).

⁸ Πληθυντικός του "ενός και μόνου" στα ελληνικά, γραμματικά, δεν υπάρχει, προκειμένου να βοηθηθεί η έννοια του δανέζικου όρου "Enkelte" και γερμανικού "Einzelne", και να μην παρεξηγηθεί μια έκφραση που θα κάλυπτε περισσότερους του "ενός και μόνου".

Ήδη σε ηλικία 27 ετών ο Κ. έγραφε στον τόπο της διαφυγής του, στον τόπο των διακοπών του, στο βόρειο άκρο του νησιού Ζιέλαντ, στο Γκιλελάι: "Τι άλλο είναι η Αλήθεια από μια ζωή για μια ιδέα;"

Πολλοί καταλογίζουν στον Κ. μια "υποκειμενικότητα", πέρα από την ατομοκρατία, και σαν παράδειγμα φέρνουν τις απόψεις του για την "Αλήθεια". Χρειάζεται κάποια ιδιαίτερη προσοχή όμως στις σκέψεις του πάνω στο θέμα αυτό, περί της Αλήθειας, που παρατίθενται στο ανά χείρας βιβλίο, και γίνεται φανερό ότι, στην ουσία, οι απόψεις του δε διαφέρουν καθόλου απ' αυτό που έγκριτοι σύγχρονοι Ορθόδοξοι Θεολόγοι ονομάζουν "υποκειμενική πραγματικότητα".

Πόσοι από τους δικούς μας ορθοδόξους πνευματικούς ηγέτες δεν έφθασαν στο πραγματικά ακραίο σημείο να περιορίζουν τον "Παράδεισο" στον αριθμό μόνον των δικών τους οπαδών, επειδή είδαν ότι ακόμα και οι Έλληνες είναι μόνον κατ' όνομα Χριστιανοί;

Ποια είναι, λοιπόν, σ' αυτό το παιδαγωγικό φαινόμενο της Εξάσκησης στο Χριστιανισμό, η μεγάλη τελική εξέταση; Σ' αυτή την ερώτηση απαντάει ο Ιωάννης της αντί-Κλίμακος στις επτά ομιλίες του τρίτου μέρους. Τη συνοψίζει σε μία πρόταση: όποιος θέλει να γίνει Χριστιανός, πρέπει να παραδοθεί στον Χριστό, διότι "από το μεγαλείο του θα ελκύσει τους πάντες προς Αυτόν". Αλλά αυτή η πράξη της αυτοάσκησης είναι συνδεδεμένη με μια προηγούμενη αυτοδιαπαιδαγώγηση, χωρίς την οποία δε μπορεί κανείς να γίνει Χριστιανός. Ο Κίερκεγκωρ επεκτείνει, ερμηνευτικά, το χωρίο του κατά Ιωάννην Ευαγγελίου: "ἐγὼ ἐὰν ὑψωθῶ ἐκ τῆς γῆς, πάντας ἐλκύσω πρὸς ἐμαυτόν" (Ιωάν. 12, 32), μέσω του ορισμού του "στ' αλήθεια να ελκύσει προς Αυτόν". Ο Χριστός, επομένως, φέρνει την εξέλιξη της διαπαιδαγώγησης μόνον τότε σε πέρας, όταν προηγουμένως ο μαθητής έχει έρθει στην Αλήθεια. Μ' αυτό υποδεικνύεται η αναγκαιότητα ότι θα πρέπει να έχει έρθει κανείς πρώτα στον εαυτό του.

Στο σημείο αυτό πρέπει να δοθούν απαντήσεις σε δύο ερωτήματα, που αφορούν την κατανόηση αυτής της πορείας. Τι εννοεί ο Κίερκεγκωρ με το

"Εαυτό", και τι σημαίνει εδώ "Αλήθεια"; Η απάντηση στην πρώτη ερώτηση μας οδηγεί στο μέσο της προβληματικής της μοντέρνας υπαρξιστικής φιλοσοφίας: ένας "εαυτός" είναι ένας διπλασιασμός, είναι Ελευθερία! Ο Ιωάννης της αντί-Κλίμακος φέρνει, ως παράδειγμα προς κατανόηση του θέματος, την εικόνα του μαγνήτη. Το ότι ο, η, το ελκυσμένο από το μαγνήτη δεν έχει καμιά επιλογή, πρέπει να είναι συνέπεια της δύναμης έλξης του μαγνήτη. Ο άνθρωπος, όμως, μπορεί να αντισταθεί σε κάθε έλξη, είναι ελεύθερος, μπορεί να διαλέξει. Όταν ένας άνθρωπος, χωρίς να έχει την εμπειρία αυτής της ελευθερίας, χωρίς τη δυνατότητα της επιλογής έλκεται από οτιδήποτε, τότε αυτή η έλξη δεν είναι η σωστή, διότι η Αλήθεια πάνω στον "εαυτό" είναι η Ελευθερία του. Εάν κανείς παρατηρούσε αυτήν την πρόταση καθ' εαυτή, θα μπορούσε να πει ότι προέρχεται απ' ευθείας από ένα έργο του Σαρτρ (l' homme est liberté). Μόνον όταν πρώτα έχει κατανοήσει κανείς το βάθος αυτής της Ελευθερίας, μέσω του οποίου βάθους η διαλεκτική της Ελευθερίας λαμβάνει την κύρια έντασή της, ότι δηλ. ο Θεός είναι η απόλυτη Ελευθερία και ότι η Ελευθερία του ανθρώπου γνωρίζει εξ αυτού τούτου τον ποιοτικό ορισμό της, τότε μπορεί να κρίνει κανείς τη διαφορά και το βαθμό της απόστασης μεταξύ του Κίερκεγκωρ και των μοντέρνων υπαρξιστών φιλοσόφων. Ο άνθρωπος είναι ελευθερία -πρέπει να είναι ελεύθερος, και είναι ελεύθερος, για να μπορέσει να βρει μια ποιοτική σχέση προς το Θεό. Εξάσκηση στο Χριστιανισμό σημαίνει να συγκατατεθείς στο Θεό ελεύθερα. Γι' αυτό λέγει ο Ιωάννης της αντί-Κλίμακος ότι ο Χριστός μόνον τότε ελκύει έναν άνθρωπο, όταν αυτός προηγουμένως έχει γίνει ελεύθερα ο εαυτός του. Ο Χριστιανισμός κατανοούμενος ως μια θρησκεία της ελευθερίας, έχει ως τη μεγαλύτερή του εξαγγελία την ακόλουθη: "Θέλει να ελκύσει τον άνθρωπο προς αυτόν. Για να μπορέσει όμως να τον ελκύσει στ' αλήθεια, θέλει να τον ελκύσει μόνο ως ελεύθερο ον, και μάλιστα μέσα από μια επιλογή".

Ο άνθρωπος στέκεται προς το Θεό σε μια προσωπική σχέση. Αυτή είναι η τάξη, η οποία, όμως, δε γίνεται αντιληπτή με οντολογικές κατηγορίες. Η σχέση αυτή στέκεται τότε στ' αλήθεια, όταν "διάφανα θεμελιώνεται σ' αυτόν, που

νομοθέτησε αυτή τη σχέση", λέγει στο βιβλίο του "Η προς θάνατον ασθένεια"⁹. Από τη σχέση αυτής της έντασης μεταξύ προσώπου (ανθρώπου) και προσώπου (Θεού) εξαρτάται, κατά πόσον εμείς κατανοούμε το *punctum saliens* της εξάσκησης στο Χριστιανισμό. Ο προσωπικός άνθρωπος κατόπιν έχει να επιτύχει την εσω-προσωπική διαλεκτική -εσωτερική διαλεκτική, δηλ. να έρθει στον εαυτό του, σ' αυτόν, που ο Θεός πάντοτε είναι "σ' αυτόν και γι' αυτόν". Μόνον σ' αυτήν την αλήθεια της ύπαρξης, εξ αυτού του λόγου και αιτίας, θα μπορούν άνθρωπος και Θεός να έρθουν ο ένας στον άλλον: στην Ελευθερία. Τίποτα άλλο δε μπορεί να ελκύσει το πνεύμα προς αυτό παρά μόνο άλλο πνεύμα. Η πράξη της Εξάσκησης προϋποθέτει λοιπόν την ελεύθερη πλαστικότητα. Μ' αυτό απομακρύνεται ο Κίερκεγκωρ από μεταβιβασμένες παραστάσεις της διδασκαλίας της Χάριτος, δια του οποίου ταυτόχρονα κάνει ξεκάθαρα τα "σύνορα του παιδαγωγού". Η διαπαιδαγώγηση βλέπει τα όριά της στην ελευθερία του ανθρώπου, που είναι δεδομένα με το γεγονός ότι ο άνθρωπος είναι πρόσωπο.

Η Χάρις, ως παιδαγωγική δύναμη του Θεού, ενεργεί, ως εκ τούτου, όχι όπως μια φυσική βία. Και αυτή, πάλι, δεν μπορεί, επίσης, ούτε να συνδεθεί με απλή φύση, διότι πρέπει να προϋποθέσει το προσωπικό "Ναι" του "εαυτού", του προσώπου. Η Χάρις ενεργεί προσωπικά και οικοδομεί πάνω στην ελευθερία του ανθρώπου, στ' αλήθεια, και μέσω της προσωπικής απόφασης στην κατάσταση της ταυτόχρονης βίωσης του παρόντος με το Χριστό καταλήγει και φθάνει στον υψηλότερο σχηματισμό του εαυτού του. Δηλ., η Χάρις προϋποθέτει την ιστορία. Ο αναγνώστης δε θα πρέπει να δυσκολευτεί να το κατανοήσει. Η Χάρις προϋποθέτει την Ιερά Ιστορία και την ύπαρξη του ανθρώπου στην ταυτόχρονη βίωση του παρόντος με το Χριστό. Η μεσαιωνική σκέψη διέκρινε βέβαια τη Φύση από τον άνθρωπο, αλλά χρησιμοποιούσε επίσης και την έννοια «Φύση» σε γενικότερη και περιεκτικότερη σημασία. Επειδή όμως όλη η ιστορία στέκεται υπό την κρίση της αλήθειας, και μόνον μία αλήθεια υπάρχει, ο Χριστός, γι' αυτό μπορεί κανείς σίγουρα να 'πει ότι η Χάρις προϋποθέτει την ιστορία.

⁹ Η αλλιώς: "Η θανατηφόρος ασθένεια". □

Έτσι, ερχόμαστε στην απάντηση της δεύτερης ερώτησης, τι είναι Αλήθεια. Ο Ιωάννης της αντί-Κλίμακος στρέφει αυτήν την ερώτηση στα υπαρξιακά (αντί του "τι είναι", λέει "ποιος είναι"): ποιος είναι η Αλήθεια; Δεν πρόκειται για μια γνώση, μια συναίσθηση, μια ιδέα ή για μια ακόμα ωραία σκέψη, αλλά για μια Αλήθεια της συγκεκριμένης, ιστορικής ζωής: ο Χριστός είναι Αλήθεια! Η ερώτηση του Πιλάτου ξεσκεπάζεται σαν μια τρέλα, στην οποία η τρέλα της φιλοσοφίας ξανοίγεται, διότι η Αλήθεια είναι "όχι ένα σύνολο από δόγματα, όχι ένας ορισμός μιας έννοιας και τα παρόμοια, αλλά μια ζωή": η ζωή του Χριστού. Επομένως, δεν εξαρτάται από το να ξέρουμε την αλήθεια, αλλά να πραγματώσουμε την Αλήθεια, να ζήσουμε την Αλήθεια. Η αντίθεση γνώσης και Πίστης είναι, επομένως, στην ουσία η αντίθεση Γνώσης και Ύπαρξης. Μεταξύ "Αληθειών" και της Αλήθειας ως ζωντανής Πραγματικότητας υπάρχει μια άπειρη¹⁰ διαφορά. Όταν λέει ο Σχολαστικισμός ότι την Αλήθεια πρέπει να την τοποθετούμε στο υψηλότερο, περιεκτικότερο σημείο και στην πρώτη διαμόρφωση-ανάπτυξη, δηλ., στο Θεό (*Deus est veritas et quidem summa, maxima et prima*), τότε η παράσταση αποδίδεται στο *intellectu Dei* (*proprie et primo*), την βρίσκουμε, τρόπον τινά, σαν ένα τελικό αποτέλεσμα όλων των Αληθειών. Γνωρίζουμε ότι αυτή η ερμηνεία βέβαια είναι πολύ στενή και στην ουσία είναι και λανθασμένη. Όμως ο κίνδυνος, που βρίσκεται εδώ, πρέπει να προσεχθεί, διότι προκάλεσε εν τούτοις μερικές συμφορές. Η Εκκλησία ως θεϊκό καθίδρυμα θα γίνει τότε πολύ εύκολα απλό "δοχείο όλων των Αληθειών", διότι θα αποδώσει στο Θεό ένα σύνολο από Αλήθειες. Ο Κίερκεγκωρ στρέφεται γεμάτος πάθος εναντίον αυτής της παρεξήγησης. Ο Χριστός είναι η Αλήθεια, την εκφράζει μέσα από την Ύπαρξη του. Και ο Χριστιανισμός δεν μπορεί να είναι, επομένως, η Αλήθεια με την έννοια ενός αποτελέσματος, αλλά βιώνει την Αλήθεια ως οδό, ως γεγονός της Σωτηρίας, στην ακολουθία του Χριστού.

Εάν παραβλέψεις αυτές τις βασικές διαφορές, δε θα καταλάβεις στο βάθος της την κριτική που κάνει ο Κίερκεγκωρ στο αυτονόητο της Χριστιανοσύνης.

¹⁰ Πρβλ. την κατωτέρω υποσημείωση Νο 11, καθώς και το σχετικό σχόλιο στο "Λίγα λόγια για την ταυτότητα

Λέει: "Ο Χριστιανισμός είναι το απόλυτο, έχει μόνον ένα Είναι, δηλ. είναι το Απόλυτο. Εάν δεν είναι Απόλυτο, τότε καταργείται. Στο Χριστιανισμό ισχύει ένα Απόλυτο Είτε-Είτε". Σ' αυτήν τη διάζευξη υπάρχει πίεση, και ήταν ένα επικίνδυνο τόλμημα, να γίνεται λόγος για την επιείκεια του Χριστιανισμού. Και ακόμα πιο επικίνδυνο ήταν να παριστάνεται ο Χριστός σαν ο μεγαλύτερος διανοούμενος και η διδασκαλία του να φυλάσσεται σαν ένας θησαυρός, από τα επιτόκια του οποίου θα μπορούσες να ζήσεις.

Και έτσι ακολουθεί, τότε, η περιβόητη επίθεση του Κίερκεγκωρ κατά του συνηθισμένου χριστιανικού κηρύγματος, στο οποίο όλο και περισσότερο απέκλειε κανείς το προσωπικό Εγώ και στο οποίο τότε χανόταν και το προσωπικό Εσύ. Ο Χριστός γινόταν ένα αντικείμενο θαυμασμού, όπου όλο και περισσότερο έχανε την σημασία της η απαιτητική αξίωση της ακολουθίας, δηλ. της υπαρξιακής πραγμάτωσης στην ταυτόχρονη βίωση του παρόντος μαζί Του. Η ειδική αμαρτία της Χριστιανοσύνης είναι το ότι αντικαταστήσαμε την "Ακολουθία" με το "Θαυμασμό" και τη "Συγκινητικότητα", πράγμα το οποίο είναι ένα νέο είδος ειδωλολατρίας. Ήδη ο Ιούδας και ο Νικόδημος υπήρξαν τέτοιου είδους "θαυμαστές". Ο ένας τον εγκατέλειψε με φρίκη από την "ακολουθία", καθώς τούτο γινόταν σοβαρό, ο άλλος μετατοπίστηκε στη μυστικότητα και στην ήρεμη αναγνώριση. Κατά παρόμοιο τρόπο θα υπήρχε και στη Χριστιανοσύνη μια "κρυμμένη" εσωτερικότητα, η οποία θα αρκούσαν σε "ψυχικές διαθέσεις".

Από μια μεγάλη παρεξήγηση θέλησαν συχνά να κάνουν τον Κίερκεγκωρ ακριβώς εκπρόσωπο αυτής της μορφής του Χριστιανισμού. Στο προκείμενο, αυτός χύνει πικρή ειρωνεία πάνω σ' αυτό το είδος της "ακολουθίας", της οποίας η θρησκευτική πράξη βρίσκει την εξαντλητική της έκφραση στην "παρατήρηση". Λέει: "Μ' αυτόν τον τρόπο έγινε η καθεστηκυία Χριστιανοσύνη μια συνέλευση από τέτοιους, τους οποίους θα μπορούσε κανείς να ονομάσει "Χριστιανούς ε.τ. "

(επί τιμή), με την ίδια έννοια που μιλάει κανείς για επίτιμους διδάκτορες, οι οποίοι βέβαια κερδίζουν το βαθμό, χωρίς να έχουν φιλονικήσει, ανταγωνιστεί."

Όμως, η μεγαλύτερη παραπλάνηση προξενήθηκε απ' το ότι στη Χριστιανοσύνη ξεσηκώθηκαν επονομαζόμενοι ελευθερόφρονες, "οι οποίοι ειρωνεύθηκαν το Χριστιανισμό, τον χλεύασαν και επιτέθηκαν σ' αυτόν χειρότερα απ' ό,τι ποτέ οι χειρότεροι ειδωλολάτρες είρωνες". Εξ άλλου παρέλειψαν να αναφέρουν την αποφασιστική διαφορά. Τους ονόμασαν "αναληθείς, ελάχιστους Χριστιανούς", αλλά, παρόλα αυτά, Χριστιανούς, διότι ποιος θα το διακινδύνευε να τους αμφισβητήσει αυτόν τον τίτλο, αφού δεν έβλεπαν τη διαφορά, που θέτει η Ακολουθία; Εμφανίστηκε μια σπάνια μετατόπιση: "Τώρα έγινε ο "θαυμαστής" αληθινός Χριστιανός και οι αρνητές του Χριστιανισμού έγιναν επίσης ένα τέτοιο είδος Χριστιανών, ναι μεν όχι αληθινοί Χριστιανοί -διότι βέβαια οι θαυμαστές του Χριστιανισμού έγιναν αληθινοί Χριστιανοί: τι διπλή παραπλάνηση, τι βάραθρο της σύγχυσης!". Αυτή η εξέλιξη ανάγκασε, χωρίς να αναχαιτισθεί από κάτι, σε μια όλο και μακρύτερα κατευθυνόμενη εκκένωση και ισοπέδωση, της οποίας το τέλος σήμερα βρίσκεται μπροστά μας: ο Χριστιανισμός καταργήθηκε.

Αλλά, όμως, η εποχή μας προχώρησε καθόλου από τότε; Έχουμε ακόμη να κάνουμε με Παρατηρητές, Θαυμαστές, Είρωνες και Ελευθερόφρονες; Λέει: Βρισκόμαστε ή όχι ακόμα ως Χριστιανοσύνη σε μια παραλυσία; Και δεν είναι ακόμη η Χριστιανοσύνη σαν γεωγραφικός όρος ήδη μια παραίτηση; Δε βρίσκεται ο λαός του Χριστού στη διασπορά, στην εξορία, στην εκδίωξη; Δεν ξεπερνάει ο μηδενισμός των ημερών μας τον απλό αθεϊσμό και την εχθρότητα εναντίον του Χριστιανισμού; Είναι ο Χριστός, αν το σκεφθεί κανείς, ακόμα μια ερώτηση; Και ποια ευθύνη έχει η Χριστιανοσύνη γι' αυτό το συμβάν; Είχε δίκιο ο Κίερκεγκωρ, όταν έλεγε, επίσης, ότι αυτή η ίδια κατήργησε το Χριστιανισμό; Η ερώτηση απευθύνεται στον καθένα από εμάς. Θα πρέπει να αφήσουμε την απάντηση στον αναγνώστη, να δώσει τη δική του απάντηση.

Η καθημερινότητα του συγγραφέα την εποχή της σύνταξης του βιβλίου

Πρέπει να αναφερθεί ένα προσωπικό γεγονός του συγγραφέα, αποφασιστικής σημασίας, που τον επηρέασε στη συγγραφή αυτού του βιβλίου. Την Μεγάλη Τετάρτη του Πάσχα του 1848, ζώντας ο Κ. έναν εσωτερικό σεισμό έγραφε στο ημερολόγιό του: "Ολόκληρη η ύπαρξή μου έχει αλλάξει. Η εσωστρέφεια και η κρυψινοιά μου έχουν σπάσει -πρέπει να μιλήσω.

Μεγάλε Θεέ, ελέησέ με".

Στις σειρές που ακολουθούν στο γραπτό του λέει ότι πιστεύει πως, με τη χάρη του Χριστού, θα μπορούσε να νικήσει τη μελαγχολία του, και παίζει με την σκέψη να γίνει ιερέας. Τούτο όμως θα σήμαινε ότι θα έβγαινε από την εμμεσότητα των ψευδωνύμων και θα δρούσε δημόσια. Ίσως είχε ο Κ. για μια στιγμή την ιδέα ότι μόνον έτσι θα μπορούσε να αποτρέψει την καταστροφή του Χριστιανισμού. Αλλά παίζουν στη σκέψη του, μαζί με όλα τα άλλα, και ορισμένοι, εντελώς χειροπιαστοί, λόγοι ένα σημαντικό ρόλο, οι οποίοι αργότερα ακούγονται πολύ απόμακροι. Βλέπει ξεκάθαρα ότι οικονομικά δε θα μπορέσει να αντέξει για πολύ καιρό ακόμα. Η συγγραφική του δραστηριότητα δεν ήταν βέβαια και καμιά φθηνή επιχείρηση. Δεν είχε από αυτήν κανένα άξιο λόγου κέρδος, αλλά έπρεπε τα έξοδα της εκτύπωσης, στο μεγαλύτερο μέρος, ο ίδιος να τα καλύπτει. Πλην, όμως, ήδη τη δεύτερη μέρα του Πάσχα η απόφασή του κλονίζεται, κατά πόσον αυτός θα επιτρέπονταν "να προχωρήσει επιθετικά στο έργο". Μετά από πολλές βασανιστικές σκέψεις ρίχνεται στα χέρια του Θεού, ώστε από εκεί και πέρα να του δείχνει το σωστό δρόμο, για όσο διάστημα αυτός ακόμη θα είχε να κουβαλήσει τα πάθη του, μελαγχολικός και κλεισμένος στον εαυτό του. Σ' αυτήν την οικειότητα με τον Θεό αναφωνεί ότι "είναι τόσο απερίγραπτα ευτυχής και μακάριος", "στη δράση του πνεύματος, που τόσο πλούσια και ευσπλαχνικά ο Θεός του κάνει χαλάλι". Αμέσως μετά από αυτό το γεγονός προχώρησε ο Κ. στη συγγραφή της "Εξάσκησης στο Χριστιανισμό", τη γέννηση της οποίας, δηλ. ουσιαστικές ωθήσεις, χρεωστά στα βιώματα του Πάσχα του έτους 1848.

Μέχρι τα τέλη Ιουλίου εργαζόταν στο πρώτο μέρος αυτού του, όχι εκ των προτέρων ως ενότητα μορφοποιημένου, βιβλίου. Το δεύτερο μέρος ετοιμάστηκε τον Αύγουστο και το τρίτο μέρος τον Ιανουάριο του 1849. Το ουσιωδέστερο μέρος της δουλειάς πραγματοποιήθηκε δηλ. το έτος 1848, πράγμα το οποίο, βέβαια, προκύπτει και από το: "Πρόλογος του Εκδότη Ζ. Κίερκεγκωρ". Ο στόχος να ανακεφαλαιωθούν αυτά τα τρία μέρη σε ένα βιβλίο, εμφανίστηκε κατά την εργασία στο τρίτο μέρος, στο οποίο βρίσκεται ένα κήρυγμα, που το είχε κάνει και δημόσια. Σ' αυτό βλέπει κανείς ότι ο Κ. μόνον βήμα προς βήμα ελευθερώνονταν από τις σκέψεις μιας δημόσιας δράσης.

Επίσης, γι' αυτό και αμφιταλαντεύονταν για μακρό χρονικό διάστημα, εάν το βιβλίο θα έπρεπε να το εκδώσει με το όνομά του ή με ένα ψευδώνυμο. Μετά τον Οκτώβριο του 1849 ήταν φανερά βέβαιο ότι θα το εξέδιδε με το ψευδώνυμο "Ιωάννης της αντί-Κλίμακος", που το είχε χρησιμοποιήσει και στο ακριβώς τότε εκδομένο έργο "Η ασθένεια προς θάνατον". Οι λόγοι γι' αυτήν την απόφαση προέρχονται από τις ακόλουθες σημειώσεις του ημερολογίου, που οι ίδιες ταυτόχρονα εξηγούν το ψευδώνυμο: "Το σύγγραμμα "Εξάσκηση στο Χριστιανισμό" έχει για 'μένα προσωπικά μεγάλη σημασία. Συνεπάγεται ότι θα πρέπει να το γνωστοποιήσω αμέσως. Ίσως είμαι ένας από τους λίγους, οι οποίοι χρειάζονται τόσο σκληρά μέσα. Κι' εγώ, θα 'πρεπε, κατ' αυτόν τον τρόπο, αντί να έχω χρησιμότητα απ' αυτό και να ξεκινήσω μ' αυτό, να γίνομαι, δηλ., ο ίδιος ένας ορθός Χριστιανός, θα έπρεπε πρώτα να το κάνω γνωστό; Φαντασιώσεις. - Το ψευδώνυμο "Ιωάννης της αντί-Κλίμακος" σημαίνει, σ' αντίθεση προς τον "Ιωάννη της Κλίμακος", που λέγει ότι δεν είναι Χριστιανός, ο Ιωάννης της αντί-Κλίμακος είναι το αντίθετο άκρο: είναι ένας Χριστιανός σε έκτακτο βαθμό - απλώς ότι εγώ ο ίδιος απέχω πολύ από του να είμαι ένας απλός Χριστιανός". Νηφάλιος και ειλικρινής εκτιμά για τον εαυτό του ο Κ. ότι απέχει πάρα πολύ από το να επαίρεται, κατά φαρισαϊκό τρόπο, ότι είναι ο ίδιος τέλειος. Ήταν ένας άνθρωπος με όλες τις αδυναμίες του, αλλά και γι' αυτό ήξερε και εργάζονταν

ακούραστα με τον εαυτό του. Τα ημερολόγιά του δίνουν μια ζωντανή εικόνα αυτής της αδιάκοπης αυτοδιαπαιδαγώγησης.

Εδώ είναι το μέρος, για να κλείσουμε με μια παρεξήγηση, που στην τόσο ευαίσθητη κοινωνικά εποχή μας πρέπει να διαπιστώνει κανείς επανειλημμένα. Επέρριψαν την κατηγορία στον Κ. ότι θα μπορούσε με τη μεγάλη κληρονομιά του, χριστιανικά βέβαια, να επιδράσει κάπως εντελώς διαφορετικά. Αλλά λησμονείται ότι αυτός ζούσε σε μια χώρα εντελώς "καλοθρεμμένη", όπου η κοινωνική ανάγκη δεν απαιτούσε και τόσο πολύ τη χριστιανική αγάπη για τον πλησίον, όπως σ' άλλες χώρες της εποχής εκείνης. Σίγουρα υπήρχαν και στην Κοπεγχάγη φτωχοί άνθρωποι. Αλλά μπορούμε να υποθέσουμε ότι ποτέ κάποιος, που χτύπησε την πόρτα του, έφυγε με άδεια χέρια; Από την άλλη πλευρά είναι εκπληκτικό ότι ένας άνθρωπος τοποθετεί ολόκληρη την περιουσία του, για να φέρει σε πέρας ένα πνευματικό έργο. Πόσο απερίσκεπτα υποτίθεται συχνά ότι για τον σκοπό αυτό δε θα χρειαζόταν κανένα μέσο! Δε θα πρέπει, ως εκ τούτου, να απορεί κανείς ότι εδώ τόσο κοσμικές, δηλ. οικονομικές ερωτήσεις, θεωρούνται σε άμεση σχέση προς κατανόηση της πρόβλεψης. Ο Κ. είναι το πρότυπο μιας πνευματικής -θα λέγαμε, σχεδόν μιας διανοητικής- ύπαρξης. Γι' αυτό ακριβώς είναι αυτή γνήσια, διότι χρησιμοποίησε την περιουσία του, χωρίς να σκεφθεί την αποδοτικότητα. Την μεγάλη του κληρονομιά, σύμφωνα με την αστικο-καπιταλιστική σημασία της εποχής του (Προτεσταντισμός, Max Weber, τόκοι και επενδύσεις), τη σπατάλησε και δεν την επένδυσε παραγωγικά. Ακόμα και μ' αυτήν την έννοια στέκεται ενάντια στην εποχή του, αλλά εντελώς στην υπηρεσία της Ιδέας.

Για την πρώτη έκδοση του βιβλίου του, που ακολούθησε τον Σεπτέμβριο του 1850, προστέθηκε ο "Πρόλογος του Εκδότη" και το "Δίδαγμα" στο τέλος του πρώτου μέρους του υπάρχοντος χειρογράφου. Προηγουμένως είχε σβήσει όλες τις προσωπικές παρατηρήσεις και προτάσεις, που είχαν γραφεί στην μορφή του πρώτου προσώπου, προκειμένου να δώσει στην ψευδωνυμία έναν ορισμένο βαθμό γνησιότητας. Την 16 Μαΐου 1855, καθώς ο Κ. επιτέθηκε στην δανέζικη

κρατική Εκκλησία και χαρακτήρισε σαν μη χριστιανικό τον επαινετικό λόγο για τον κεκοιμημένο Επίσκοπο Μίνστερ, ανακάλεσε αυτές τις προσθήκες της πρώτης έκδοσης καθώς επίσης και το ψευδώνυμο. Μ' αυτόν τον τρόπο ανέλαβε το πλήρες βάρος της επίθεσής του. Μ' αυτήν την ανάληψη της προσωπικής ευθύνης για τις σκέψεις του βιβλίου του παραιτήθηκε από κάθε δεσμευτική και αμβλύνουσα την οξύτητα υποχώρηση της εποχής. Στον αγώνα λοιπόν, που ακολούθησε, είχε επομένως σύντομα "ματώσει", και ήδη την 11 Νοεμβρίου της ίδιας χρονιάς τον πήρε ο Θεός μαζί Του, αφού αυτός προηγουμένως σωματικά αναλώθηκε πλήρως όπως και οικονομικά επίσης. Αυτός ο επιθανάτιος αγώνας άρχισε με το βίωμα του Πάσχα που προαναφέραμε.

Πώς αποδέχτηκε το κοινό της εποχής εκείνης το βιβλίο αυτό

Καθώς ο Κ. δημοσίευε το έτος 1848 την "Εξάσκηση στο Χριστιανισμό" ζούσε η χριστιανική Εκκλησία της Δανίας με τη συνείδηση της απόλυτης αυτοϊκανοποίησης για τα δίκαιά της. Εκείνη την εποχή είχε γίνει κρατική Εκκλησία. Οι πάστορες απολάμβαναν ένα σίγουρο μισθό, αντιστοιχούσαν ένας πάστορας για χίλιους πιστούς, και οι πολίτες όπως και το κράτος ήταν πεπεισμένοι ότι είχαν κάνει τα πάντα για το Χριστιανισμό. Ακόμα και η διοίκηση της Εκκλησίας, προ πάντων ο πολύ ευυπόληπτος, και επίσης και από τον Κ. εκτιμώμενος Επίσκοπος Μίνστερ, ζούσε στην βεβαιότητα ότι όλα ήσαν εντάξει. Η δημοσίευση αυτού του βιβλίου, σε μια τέτοια ατμόσφαιρα, θα πρέπει να λειτούργησε σαν δολοφονική απόπειρα. Η Εκκλησία της Δανίας δεν το συγχώρησε αυτό στο συγγραφέα του για πάνω από 100 χρόνια. Μόλις μετά, αφού πήρε ο Κ. μεγάλη σημασία και αξία μέσω της "Διαλεκτικής Θεολογίας", ατόνησε αυτή η εχθρική διάθεση.

Πώς υποδέχθηκε λοιπόν το αναγνωστικό κοινό την "Εξάσκηση"; Το βιβλίο δεν είχε σε καμιά περίπτωση ένα τέτοιο αποτέλεσμα, που ο συγγραφέας του ίσως περίμενε. Δεν κατάφερε να συγκλονίσει τη χορτάτη αταραξία των χριστιανών

πολιτών της Δανίας και τη γεμάτη αυτοπεποίθηση της εκκλησιαστικής εξουσίας. Η πρώτη ένσταση, που τα ημερολόγια σημειώνουν, ήρθε φυσικά από ορισμένους πάστορες: "δεν μπορεί κανείς να το κηρύξει στην ενορία!" Ο Κ. απαντάει πάνω σ' αυτό: "Τότε, είναι και για τους κληρικούς", και συνεχίζει: "Αλλά τόσο βαθιά πηγαίνει η παραπλάνηση στην εποχή μας, ώστε σ' όλους παρουσιάζεται σαν αυτονόητο ότι οι πάστορες είναι ήδη από μόνοι τους Χριστιανοί. Καταπίνεται σαν ένα αξίωμα. Κι' αν ήθελε κάποιος να ισχυρισθεί ότι θα υπήρχε ένα ολόκληρο τμήμα της ενορίας, οι οποίοι δεν είναι Χριστιανοί, τότε, αυτό θα φαινόταν εύλογο. Αλλά οι πάστορες -απαραίτητα, εντελώς κάθε πάστορας-, να μην είναι Χριστιανός, αυτός, που είναι δάσκαλος στο Χριστιανισμό, το μισθό του τον παίρνει ως δάσκαλος- και να μη ξέρει, τι είναι ο Χριστιανισμός; Ναι, θα ήταν τότε επικίνδυνο φυσικά -κυρίως για εκείνους, οι οποίοι φροντίζουν χωρίς κάτι το ιδιαίτερο το διορισμό τους". Και σε ένα άλλο σημείο σημειώνει: "Θα πει κανείς: Είναι άδικο, ακριβώς σε μια τέτοια στιγμή, που ο κλήρος είναι αρκετά στενοχωρημένος, να κερδίσει κάτι τέτοια ή και παρόμοια. Αλλά... τότε χτυπάει ο αμαξάς το άλογο, όταν, ακριβώς, τις περισσότερες φορές, δεν προχωράει. -Θα πει κανείς: ο κλήρος, βέβαια, τώρα μόλις στάθηκε στα πόδια του. Ναι, καλά, ευχαριστώ. Πώς είπατε ότι στάθηκε; Σε καθαρά κοσμικούς αγώνες για αξίωμα και εξασφάλιση. Ακριβώς γι' αυτό ήταν σπουδαίο, που ακριβώς αυτή τη στιγμή θα έπρεπε να ακουστεί η απαίτηση από μια άλλη οπτική γωνία...". Την εικόνα του αμαξά που μαστιγώνει την αναπτύσσει ακόμα περισσότερο: "Το ότι ο αμαξάς βαράει, μπορεί να σημαίνει ακριβώς το αντίθετο: μπορεί να σημαίνει ότι τα άλογα πρέπει να τρέξουν, αλλά επίσης ότι πρέπει να σταματήσουν. Δεν πρέπει να ξεχάσουμε την τελευταία σημασία". Φαίνεται σχεδόν έτσι, σαν να είχε μείνει ακίνητος, προς στιγμή, ο δημόσιος βίος της Κοπεγχάγης, προ πάντων όμως ο κλήρος.

Η κύρια ένταση σχέσεων, όμως, την οποία εκπλήρωσε ο Κίερκεγκωρ, δεν απευθύνονταν σ' όλο γενικά το Ιερατείο, αλλά στον καθένα ξεχωριστά. Τι θα έλεγε ο προαναφερθείς Επίσκοπος Μίνστερ; Πέραν τούτου φοβόνταν ευκαιριακά

και δυσκολίες από κρατικές θέσεις. Τελικά συγκαταλέγονταν και ο συγγραφέας μας στην τάξη των πατρικίων της Κοπεγχάγης και ήταν ευκαιριακά και επισκέπτης του Βασιλιά. Αλλά από αυτήν την πλευρά δε συνέβη τίποτα, και ο επίσκοπος Μίνστερ είχε μόνον μια προσωπική και μυστική συνομιλία πάνω στο θέμα του βιβλίου. Την μετέφερε στον Κ. ο σύζυγος της κόρης του Επισκόπου, ο πάστορας Παύλος, λέγοντας: "Το βιβλίο με πίκρανε πολύ, παίζει με τα άγια". Ο Παύλος κατόπιν τον ενημέρωσε ότι ο Επίσκοπος περίμενε μια επίσκεψή του, για να του τα πει τότε ο ίδιος. Ο Κ. αποδέχθηκε την πρόκληση και ήδη την επόμενη μέρα τον επισκέφθηκε. Αυτή η εξιστόρηση κάνει φανερό ότι ο Επίσκοπος δεν άφησε να εκραγεί ιδιαίτερα έντονα. Κυρίως τον εξόργισε το θέμα που διαπραγματεύονταν στις "Παρατηρήσεις", και οι οποίες πίστευε ότι αναφέρονταν σ' αυτόν. Ο Κ., ο οποίος συνήθως επισκέπτονταν τα κηρύγματα του Επισκόπου στην Κοπεγχάγη, είπε μια φορά ότι μόλις και μετά βίας θα μπορούσε κανείς να μαζέψει τα δάκρυα της συγκίνησης στον άμβωνα. Βέβαια, μ' αυτό ήθελε να κριτικάρει τον Επίσκοπο, αλλά εν τούτοις ήταν χαρούμενος, διότι η συνομιλία τους δεν οδήγησε σε ένα τελειωτικό ρήγμα.

Αυτό είναι ψυχολογικά πολύ διδακτικό. Εάν το θέμα έρχονταν έτσι, ώστε να ληφθούν δημόσια μέτρα, τότε θα έβλεπε τον εαυτό του να πιέζεται να παρουσιασθεί ακόμα και από μόνος του δημόσια. Γι' αυτό φαίνονταν αποθαρρυσμένος, επειδή δεν ήθελε να γίνει ένας αιρετικός ή μάρτυρας των νεότερων χρόνων. Αντιλαμβάνονταν να συγκρατείται από την σχέση του με το Θεό, να αποφύγει κάθε αυτοδύναμη ισχυρογνωμοσύνη και κάθε είδος ειδωλολατρικής αυτοαναγνώρισης. Ο Θεός έπρεπε να τον καλέσει, όχι η προκλητική διαμαρτυρία του κόσμου ή η διοικητική εξουσία του, στους οποίους συνυπολόγιζε και την διεύθυνση της Δανέζικης Εκκλησίας.

Η τελική πράξη σ' αυτό το δράμα προκλήθηκε με το θάνατο του Επισκόπου Μίνστερ και μια επικήδεια ομιλία, στην οποία ο διάδοχός του, ο Επίσκοπος Μάρτενσεν, γιόρτασε το θανόντα Επίσκοπο σαν "μάρτυρα της Αληθείας". Μέσα από ένα άρθρο στην εφημερίδα "Faedrelandet", στο οποίο ο

Κιέρκεγκωρ εξηγούσε το αβάστακτο μιας τέτοιας μαρτυρίας, έλυσε την ήδη από παλιά απειλούσα καταγίδα της οργής, που απαίτησε τις τελευταίες δυνάμεις του, και τον προέτρεψε στο να εκδώσει με το όνομά του την "Εξάσκηση στο Χριστιανισμό", χωρίς Πρόλογο και χωρίς το παρεμβεβλημένο "Δίδαγμα (Moral)", δηλ. αφκιασίδωτη. Διότι, στο εξής θα έπρεπε να είναι ξεκάθαρο ότι εδώ η απαίτηση της Εξάσκησης "ωθηθείσα μέχρι το ύψιστο βαθμό της ιδανικότητας" γινόταν όχι από ένα ψευδώνυμο, και ότι τα λεχθέντα από αυτόν δεν εννοηθήκαν, "σαν να είχαν λεχθεί μόνον σε 'μένα", αλλά το ποιον ακριβώς αφορούσαν ήταν τώρα ξεκάθαρα εμφανές: Εννοούνταν η Χριστιανοσύνη της εποχής του και η Εκκλησία της Δανίας κυρίως. Ο κύβος είχε ριφθεί.

Σε σύνδεση με την προαναφερθείσα συνομιλία με τον Επίσκοπο Μίνστερ κατά το έτος 1850, αναφέρει ο Κιέρκεγκωρ ότι τότε φοβόταν πως θα μπορούσε ο Επίσκοπος να φέρει την συζήτηση "στα υπαρξιστικά". Εκείνη την εποχή δεν ήταν ο Κιέρκεγκωρ έτοιμος να επαγγελθεί την απαίτηση της "Εξάσκησης στο Χριστιανισμό" ως δική του απαίτηση, διότι τούτο θα σήμαινε ότι ο ίδιος βρίσκονταν στην τέλεια εξάσκηση. Εκείνη την περίοδο βέβαια δε θα μπορούσε να έχει πολλές πειστικές δικαιολογίες για το ότι το ψευδώνυμο φέρει την υπευθυνότητα, ότι δηλ. ο Ιωάννης της αντι-Κλίμακος είναι υπεύθυνος. Το βιβλίο κρύβει προς τα έξω αυτό το υπαρξιστικό, τη σχέση του συγγραφέα με το έργο του, με την έννοια της συμφωνίας Σκέψης και Είμαι, και ρίχνει επίσης ένα πέπλο πάνω στην επίθεση εναντίον του κατεστημένου. Θα πρέπει ο αναγνώστης να τα προσέξει αυτά.

Η "Εξάσκηση στο Χριστιανισμό" είναι ένα έργο της έσχατης κρίσης, δηλ. της απόφασης. Είναι το τελευταίο μεγαλύτερο έργο του Κιέρκεγκωρ γενικά, το οποίο τελειώνει τη φιλοσοφικο-θεολογική δημιουργία του στη στενή έννοια. Μοιάζει να είναι ένα αποκόρυφο και όχι μόνο διανοητικά, αλλά και υπαρξιστικά, που μας οδηγεί στην εποχή μας, αλλά και σε κάθε εποχή. Θα ήταν λάθος να εξετασθεί αυτό το έργο από τη θεολογική του σκοπιά ή σε κάθε περίπτωση να ερευνηθεί στις λεπτομέρειες, προκειμένου να αποκομίσει κανείς αφορμές για

διατύπωση συμπερασμάτων, όπως κατά πόσο ο συγγραφέας με αυτήν ή την άλλη θεολογική κατεύθυνση καλύπτεται ή διαφοροποιείται. Ο Κίερκεγκωρ γράφει ως Χριστιανός. Τίποτα δεν του ευρίσκειτο περισσότερο μακριά από το να ιδρύσει μια ορισμένη θεολογία. Επομένως δε θα πρέπει να τοποθετηθεί σε μια ορισμένη θεολογία. Μπορεί κανείς να διαβάσει σ' αυτόν ένα πλήθος από θεολογικές σκέψεις. Ακριβώς έτσι γίνεται ξεκάθαρο ότι γίνεται ριξηκέλεφθος ως προς τις δογματικές διδασκαλίες, ώστε να οδηγήσει στην καρδιά του Χριστιανισμού.

Εισαγωγή-Μετάφραση-Σχόλια: Γιώργος Αθαν. Ρούκαλης, Μγστρ. Θεολ., Δρ. Θεολ.

Βιβλιογραφία

- Gerdes, Hayo, *Das Christusverständnis den jungen Kierkegaards*, Verlag "Die Spur".
- Gerdes, Hayo, *Das Christusbild Sören Kierkegaards, Verglichen mit der Christologie Hegels und Schleiermachers*, Eugen Diederichs Verlag, 1960.
- Holenberg, J., *Eine Biographie S. Kierkegaard's*, Übertragung aus dem Dänischen von Maria Bachmann-Isler, Basle-Switzerland, 1949.
- Malantschuk, Gregor, *Begreberne Immanens og Transcendens hos Søren Kierkegaard*, Kierkegaardiana, IX, 1974.
- Schäfer, Klaus, *Hermeneutische Ontologie in den Climacus Schriften S. Kierkegaards*, (Διδακτορική Διατριβή) Kösel Verlag München 1968.
- Przywara, Erich, S.J., *Das Geheimnis Kierkegaards*, München u. Berlin 1929, Verlag von R. Oldenbourg.

Λίγα λόγια για την ταυτότητα της μετάφρασης

Η «Εξάσκηση στο Χριστιανισμό» εγράφη, όπως ήδη σημειώθηκε, από τον Ζ. Κίερκεγκωρ το 1848 με το ψευδώνυμο «Ιωάννης της αντι-Κλίμακος» και εκδόθηκε τον Σεπτέμβριο του 1850. Επανεκδόθηκε τον Μάιο του 1855, χωρίς καμιά τροποποίηση.

Η παρούσα μετάφραση έγινε από τα Γερμανικά. Λεπτομερέστερα: Είχαμε, ως βάση, τη γερμανική μετάφραση των Gottsched και Chr. Schrempf («*Einübung im Christentum*», mit Nachwort von Chr. Schrempf, zweite Auflage, Eugen Diederichs in Jena, 1924)¹¹ και του Hans Winkel (S. K., «*Einübung im Christentum und anderes*», Unter Mitwirkung der Kopenhagener Kierkegaard Gesellschaft herausgegeben und eingeleitet von Walter Rest, Bei Jakob Hegner, Köln und Olten, MCMLI 1951)¹². Πάρα πολύ καλές μεταφράσεις. Επειδή και οι δύο μεταφράσεις, όμως, πολλές φορές, αυθαιρετούν, η πρώτη θετικά: τη διακρίνει το ελεύθερο, ανάλαφρο πνεύμα του τέλειου γνώστη της γλώσσας, αλλά, κυρίως, όπως ο ίδιος πιστεύει, του πνεύματος του Κίερκεγκωρ, που ίσως αυτό του «επιτρέπει» να μη συμπεριλαμβάνει ολόκληρες παραγράφους ή και να προσθέτει -ανύπαρκτες στο πρωτότυπο- προτάσεις και παραγράφους (καθαρά επεξηγηματικές¹³). η δε δεύτερη (γραμμένη μετά από τριάντα περίπου χρόνια), όχι τόσο θετικά: ο συντάκτης της θυμίζει ένα από εκείνα τα άριστα κολεγιόπαιδα, που, θεωρώντας ύβρη να απαλειφθεί και ένα «γιώτα» από το «ιερό» πρωτότυπο, φτιάχνει δαιδαλώδεις προτάσεις, «κατά λέξη» ορθές, οι οποίες είναι δυσνόητες τελικά. Το χειρότερο, όμως, στη δεύτερη, είναι ότι δίνει και την αίσθηση προτεστάντη «ζηλωτή». Στη «μεγάλη κουβέντα» αυτή μας οδήγησε, κυρίως, ένα χοντρό μεταφραστικό έγκλημα (σ' αυτό

¹¹ Καθώς σημειώνει ο Chr. Schrempf στον «Επίλογό» του (σσ. 232-246), η πρώτη μετάφραση αυτού του έργου στα Γερμανικά έγινε από τον A. Barthold, κάπως συντομευμένη και απλοποιημένη. Κατόπιν μεταφράστηκε, ολοκληρωμένα, από τον H. Gottsched. Τη μετάφραση του τελευταίου επεξεργάστηκε πλήρως ο Chr. Schrempf. Στο πνεύμα αυτής της επεξεργασίας του έργου παράφρασε, όπως ο ίδιος λέει, «για το ενδιαφέρον του θέματος» ορισμένα μικρά τμήματα και παραγράφους. Σημειώνει επίσης ότι δε συμμερίζεται ορισμένες δογματικές προϋποθέσεις του Κίερκεγκωρ και γι' αυτό άφησε τον Κ. να 'πει (μεταφράζει από τον Κ.) μόνον εκείνα τα οποία αυτός αφ' εαυτού του θα μπορούσε ή θα όφειλε να πει (Da ich die dogmatischen Voraussetzungen, von denen Kierkegaard ausgeht, nicht teile, bestrebte ich mich hierbei um so mehr, Kierkegaard nur sagen zu lassen, was er von sich aus hätte sagen können oder sollen).

¹² Πρόκειται για την πλέον γνωστή μετάφραση στα Γερμανικά. Ανήκει σε ολοκληρωμένη σειρά μεταφράσεων όλων των έργων του Κ.

¹³ Όρα σελ. 250, υποσημ. 6, όπου προσθέτει ορισμένα σχόλια για την ανυπαρξία ιερωμένων στην Προτεστάντική Ομολογία, τα οποία δεν υπάρχουν στο πρωτότυπο.

συμπαράσύρεται, ως υπεύθυνος, και ο εκδότης και προλογίζων την μετάφραση, Walter Rest) πρόσθεσης, στο κείμενο της μετάφρασης, ανύπαρκτης έκφρασης (Κ.: "για να σώσει όλους τους ανθρώπους". Πρόσθεση μεταφραστική: "..., όσους είχε προεπιλέξει") με δογματικό περιεχόμενο, αντίθετο από τις απόψεις του Κίερκεγκωρ¹⁴, υπήρχε, Δόξα τῷ Θεῷ, και η λύση του πρωτότυπου. Αλλιώς, μπροστά στα διλήμματα που έθεταν οι δυο προαναφερθείσες μεταφράσεις, δε θα αναλαμβάνονταν το εγχείρημα. Τελικά, είναι πάρα πολλές οι προϋποθέσεις για μια τέτοια μετάφραση, αλλά η πρόκληση ανάλογα μεγάλη. Το κείμενο απαιτεί την αναζήτηση και άλλων βοηθημάτων, ώστε να «ελπίσει», κατόπιν ότι θα αποδώσει κάτι από την ομορφιά της σκέψης αυτού του μεγάλου αγωνιστή. Το κείμενο του πρωτότυπου, λοιπόν (στην γνωστή, έγκυρη, «δεύτερη» έκδοση, «S. K.s Samlede Værker, udgave af A.V. Drachmann, F.L. Heiberg og H.O. Lange, Anden Udgave, Tolvte Bind, Kjøbenhavn, Gyldendalske Boghandel, Nordisk Forlag, Bianco Lunos Bogtrykkeri, 1929», την οποία είχε ως κείμενό του ο δεύτερος Γερμανός μεταφραστής που προαναφέραμε), ορθοτομούσε, πρόταση προς πρόταση, το ξεδίπλωμα των σκέψεων του Κ., παράλληλα προς τις Γερμανικές προσεγγίσεις.

Στα σχόλια που παραθέτει, στο τέλος κάθε τόμου, η προαναφερθείσα δεύτερη δανέζικη έκδοση των απάντων του Κ., προσθέσαμε και άλλα, όχι πολλά, όμως, βασικά, από τα συγγραφικά «ημερολόγια» του Κ.

Λίγα λόγια για τις ιδιαιτερότητες της μετάφρασης

Ποιοι ήσαν οι εκπρόσωποι του Προτεσταντισμού την εποχή εκείνη στην Δύση;

Κατά τη διάρκεια των 150 περίπου χρόνων, που παρήλθαν από τότε, καμία πλευρά -Ευαγγελικοί και Καθολικοί- δεν το έλαβαν αυτό υπ' όψη. Αντίθετα, έχουν γραφεί πάρα πολλά βιβλία, τουλάχιστον 15 χιλιάδες, με θέματα όπως π.χ. η Χριστολογία του Κ., η ανθρωπολογία του Κ., η σχέση του

¹⁴ Ο Κ. έλεγε για τη μετάφραση και το μεταφραστή: Είναι σαν να στέκεται ένας πίθηκος μπροστά στον καθρέφτη και περιμένει να δει σε αυτόν το είδωλο ενός αγγέλου. Μεταφραστής σημαίνει συνεργός.

με το Λούθηρο, με τον Έγελο, το Σλαϊερμάχερ, το Σέλλινγκ, με την Εκκλησία κ.λπ.

Πολλοί Προτεστάντες προσπάθησαν να προσεταιριστούν τον Κίερκεγκωρ δια της σοφιστικής μεθόδου της συγκρίσεως -και συσχετίσεως- εκείνων εκ των έργων του, που είχαν το ψευδώνυμο Ιωάννης της Κλίμακος και του Σλαϊερμάχερ.

Άλλοι Προτεστάντες, μη δεχόμενοι την προσπάθεια των Καθολικών να τον προσεταιριστούν -μιας και οι ίδιοι, οι καθολικοί, τον "ανακάλυψαν" με τον αυστριακό Ιησουίτη Θ. Χαίκερ (Theodor Haecker), αλλά και τον "αποκαθήλωσαν" με τον Hans Urs von Baltasar, τον Erich Przywara, τον Romano Guardini κ.ά., μολονότι και αυτοί, οι προτεστάντες, επί εβδομήντα τουλάχιστο χρόνια τον είχαν σκοπίμως "θαμμένο", έξω από τη μνήμη των πιστών της Δανίας, λένε ότι δια μέσου της "Διαλεκτικής Θεολογίας" αποκαταστάθηκε η αξία του έργου του Κίερκεγκωρ· αντιφάσκουν όμως προς τον εαυτό τους, διότι και οι ίδιοι παραδέχονται ότι ο Κίερκεγκωρ δεν έχει σχέση με την "Διαλεκτική Θεολογία" του Ρ. Μπούλτμαν και του Κ. Μπάρτ.

Ο λυρισμός

Πολλά έχουν λεχθεί για το βαγκνερικό ύφος των κειμένων του.¹⁵ Οι έντεχνες, ρυθμικές επαναλήψεις του των ευαγγελικών κελευσμάτων ηχούν σαν αρχαίες σάλπιγγες-τρομπόνια (Posaune), όπως αυτά που χρησιμοποιήθηκαν στην πτώση των τειχών της Ιεριχούς. Ο ίδιος ο Κ. παρακαλεί τον αναγνώστη του να διαβάσει τα βιβλία του φωνακτά.¹⁶ Η τοποθέτηση των επιθέτων, συντακτικά, στη θέση των ρημάτων και ο κατ' αυτόν τον τρόπο τονισμός τους, τα "τρικ" του ποιητή,¹⁷ που τον κατέστησαν έναν από τους τέσσερις μεγαλύτερους γλωσσοπλάστες του κόσμου (Πλάτωνα, Λούθηρο, Νίτσε), και

¹⁵ Πρβλ. J. Holenberg, *Eine Biographie S. Kierkegaard's*, Übertragung aus dem Dänischen von Maria Bachmann-Isler, Basle-Switzerland, 1949, σελ. 391.

¹⁶ Πρβλ. S. Kierkegaard, *Entweder-Oder*, Deutsche Taschenbuch Verlag, No 6043, Deutsche Übersetzung von Heinrich Fauteck, 1975, Πρόλογος.

έκαναν τη "φτωχή" δανέζικη γλώσσα "Weltsprache", αυτή η ομορφιά, αυθορμητισμός, λυρισμός κ.ά. μοιραία δε συνοδεύουν τη μετάφραση.

Ποια ήταν η ερμηνευτική μέθοδος του Κίερκεγκωρ;

Σημειώσαμε ήδη ότι η πρόθεσή του δεν ήταν να δημιουργήσει κανενός είδους σύστημα, είτε φιλοσοφικό είτε θεολογικό είτε ερμηνευτικό. "Ερμηνευτικά" λειτούργησε με μια "Διαλεκτική τακτική", με τη σωκρατική μαιευτική (με τεχνικά χαρακτηριστικά: η Γραφή δια της Γραφής και της ακολουθίας της γλωσσικής φιλοσοφίας). Όμως, πράγμα το οποίο επίσης σημειώθηκε πιο πάνω, το γεγονός ότι τοποθετείται εκτός της λογικής του Διαφωτισμού, ότι, στα "ημερολόγιά" του, ανατρέχει εξ υπαρχής στον Πλάτωνα και τους αρχαίους φιλοσόφους προς επανερμηνεία και επαναπροσδιορισμό των όρων, σημαίνει ότι κάτι νέο παρουσιάζει, αν και τούτο δεν είναι καθαρώς οντολογικό, όπως πολλοί ερμηνευτές του επιμένουν σ' αυτό να αναζητούν. Το νέο ευρίσκεται στη «στάση» και στην «κίνηση» του «ενός και μόνου» «πιστού» απέναντι στο «Θε-άνθρωπο» Χριστό. *Στη «συνάντηση» αυτών των δύο. Του αιωνίου με το χρονικό.* □ Καθώς επίσης και στο αποτέλεσμα της «κλήσης» και του «άλματος». Σ' αυτό το σημείο μπορεί να αναζητηθεί η προσέγγιση του Κ. στην Ορθοδοξία. Τις υπαρξιστικές του, επομένως, τοποθετήσεις τις συνδέει με χωρία της Γραφής και κατ' αυτόν τον τρόπο προσπαθεί να αφυπνίσει τις χριστιανικές συνειδήσεις.

«Άπειρη» διαφορά

Η μετάφραση στα ελληνικά του γερμανικού όρου «Unendlich» (και δανέζικου: Uendelig) ως «άπειρος, -η, -ον» δεν πρέπει να θεωρηθεί εύστοχη, διότι δημιουργεί εντυπώσεις διαφορετικές του επιδιωκόμενου. Η ορθή λέξη, που αποδίδει το πνεύμα του συγγραφέα, κατά τη γνώμη μας, εάν κρίνουμε από τη σωρεία των αναφερομένων περιπτώσεων και τη χρήση του όρου, π.χ. στο ανά χείρας βιβλίο, είναι ο σχετικοποιημένος όρος «ατελείωτη», με την έννοια του "δυσκατόρθωτα επιτυγχανομένου στόχου", που απαιτεί μια "σχεδόν

¹⁷ Πρβλ. Eduard Geismar, *Søren Kierkegaard, Livsudvikling og Forfattervirksomhed*, G.E.C. GADS Forlag,

υπεράνθρωπη" προσπάθεια ("Επομένως, εάν ένας άνθρωπος, ο οποίος, παρόλα αυτά, θέλει το Αγαθό σ' ένα ψηλότερο βαθμό, δε μπορεί όμως να θεωρήσει τον εαυτό του ικανό **για σχεδόν υπεράνθρωπη υπεροχή...**" (σελ. 138)). Παραδείγματα:

"Δεν υπάρχει αγεφύρωτη, άπειρη αντίθεση μεταξύ του Χριστιανικού και του κοσμικού, ο κίνδυνος του σκανδαλισμού δε σημαίνει τελικά κάτι το υπερβολικά φοβερό -περίπου το ίδιο όπως και η ίδια η μακαριότητα" (σελ. 128),

"Δεν υπάρχει κανένα "προς τι", διότι υπάρχει ένα άπειρο "προς τι" " (σελ. 139),

"...αν επιλέξεις το άπειρα υπέροχο να θέλεις να ζήσεις για το Απόλυτο" (σελ. 140),

"η ζωή του Χριστού, το ότι αυτός έζησε, είναι άπειρα σπουδαιότερο απ' όλα τα αποτελέσματα της ζωής του" (σελ. 143),□

"Αυτό σημαίνει: ο Χριστιανισμός δίδει άπειρη έμφαση στην είσοδο στη ζωή, στην αιώνια μακαριότητα, σαν το απόλυτο Αγαθό και γι' αυτό, πάλι, άπειρη έμφαση στην αποφυγή του σκανδαλισμού" (σελ. 119),

"Ο Θεάνθρωπος... διότι είναι ποιοτικά διαφορετικός απ' τον άνθρωπο" (σελ. 164).

Επίσης σσ. 136, 138, 235, 252 κ.ά.

Η άστοχη αυτή μετάφραση ενός τόσο σημαντικού όρου (που δεν είναι η μοναδική περίπτωση¹⁸) από πλευράς της Διαλεκτικής Θεολογίας οδήγησε σε παρεξηγήσεις, με αποτέλεσμα, τουλάχιστον στις περιπτώσεις αυτές, να παρεξηγηθεί ο Κίερκεγκωρ και από πλευράς Ορθοδόξων Θεολόγων,¹⁹ και μάλιστα σε θέματα, τα οποία είναι εκ των ων ουκ άνευ της θεολογίας και της πίστεως του Κ., όπως είναι η περίπτωση της συναντήσεως του αιωνίου με το χρονικό, δηλ. του Χριστού, καθώς προηγουμένως αναφέραμε.

København, τόμοι I - VI, MCMXXVI – MCMXXVIII.

¹⁸ Κλασικό παράδειγμα είναι η περίπτωση της μεταφοράς στην ελληνική γλώσσα -σε διδακτορική διατριβή- του λατινογενούς «Absolut», ως «άνευ όρων». Οι μεταφράσεις των έργων του Κ. στα Γερμανικά κατά την διάρκεια του Εθνικοσοσιαλισμού, όταν δηλ. ακολουθούνταν η εντολή του κόμματος για εκγερμανισμό της γλώσσας, απέδωσαν, μοιραία, ανεπαρκώς και πολλές φορές άστοχα τους λατινογενείς όρους του Κ., και όχι μόνον του Κ., αλλά και άλλων. Πολύ πιο έντονη φαίνεται η απόκλιση στη μετάφραση αποσπασμάτων του Κ. από αυτά τα γερμανικά στα ελληνικά, στις περιπτώσεις που Έλληνες επιστήμονες βάσισαν τις έρευνές τους στις γερμανικές μεταφράσεις των έργων του Κ. της περιόδου αυτής. Έτσι απέδωσαν με "άνευ όρων" ή "άνευ προϋποθέσεων" το "Absolut" του Κ., ενώ, εννοείται, το ορθό είναι το "Απόλυτον", π.χ. "Ο Θεός ως το Απόλυτον".

¹⁹ Πρβλ. αναφορές στον Κ., ως προς το θέμα της "απεριορίστου ουσιαστικής διαφοράς" μεταξύ χρόνου και αιωνιότητας. Επίσης, ως προς το θέμα ότι "δια της πίστεως ο άνθρωπος καθίσταται "σύγχρονος" των Αποστόλων", όρα Ο. Cullmann, □σελ. 303.